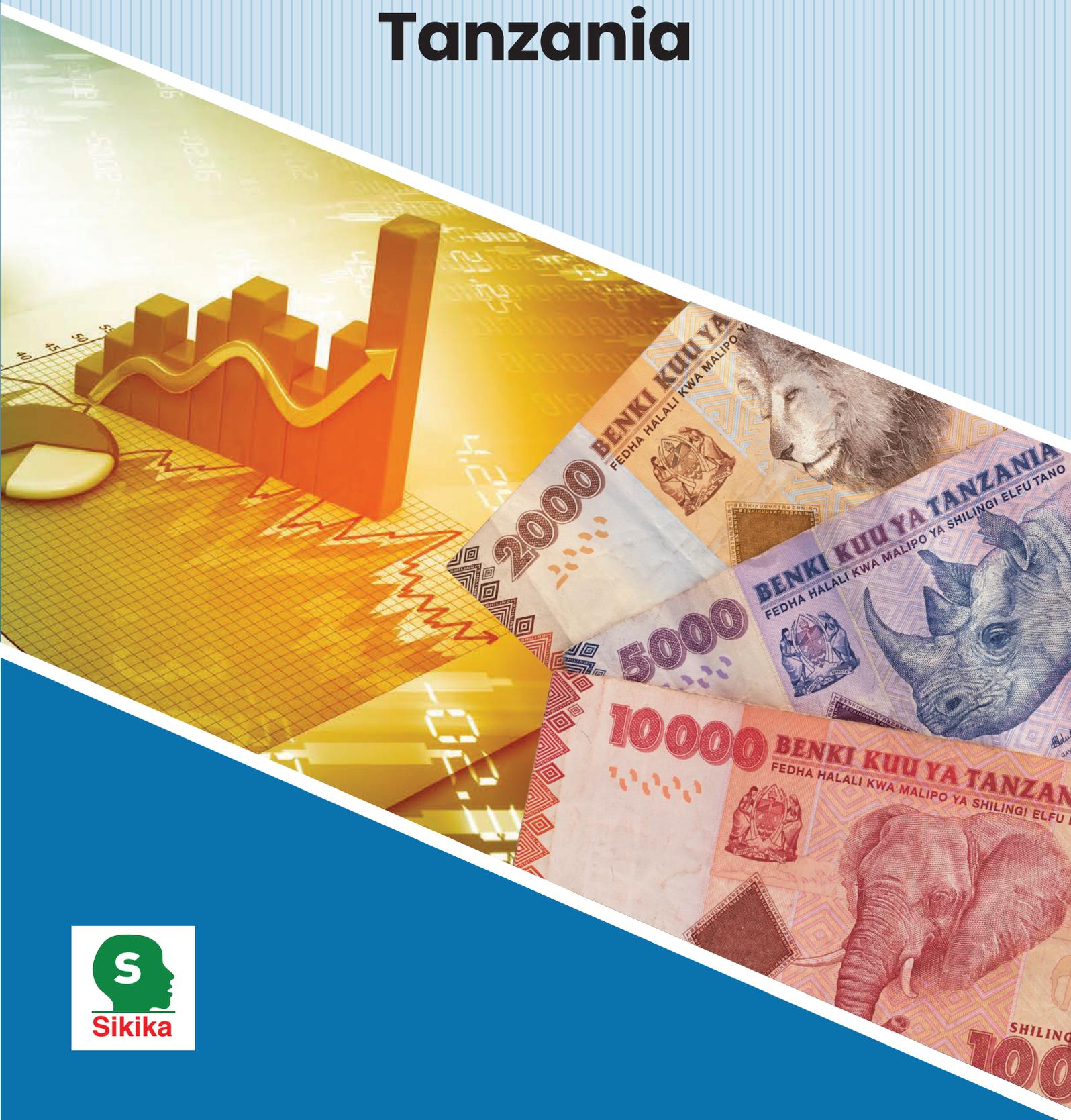

Uchambuzi wa Sera na Mfumo wa Kodi Tanzania

**Kwa Ufadhili wa Shirika la Maendeleo:
(With core support by DANIDA)**

**ROYAL DANISH
EMBASSY**
Danida

Uchambuzi wa Sera na Mfumo wa Kodi Tanzania

Kwa kushirikiana na:

Mradi wa Usimamizi Bora wa Fedha za Umma
(Good Financial Governance)

Unaotekelezwa na:

Kwa niaba ya:

VIFUPISHO NA FINYAZO

CET	Mfumo wa Viwango vya Pamoja vya Nje
CTI	Shirikisho la Wenye Viwanda Tanzania
EAC	Jumuiya ya Afrika Mashariki
EACCM	Usimamizi wa Forodha Afrika Mashariki
EFD	Mashine ya Risiti ya Kielektroniki
EMTA	Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango)
EPZ/SEZ	Ukanda Maalum wa Uwekezaji na Ukanda Maalum wa Kiuchumi
FDI	Wawekezaji Wageni wa Moja kwa Moja
GDP	Pato Ghafi la Ndani
HS	Mfumo wa Kimataifa wa Utambuzi wa Bidhaa na Kuweka Misimbo
IMF	Shirika la Fedha Duniani
ITA	Sheria ya Kodi ya Mapato
JWT	Jumuiya ya Wafanyabiashara Tanzania
MSME	Biashara Ndogo Ndogo na za Kati
MDA	Mikataba ya Uendelezaji wa Migodi
NBS	Ofisi ya Taifa ya Takwimu
SME	Biashara Ndogondogo na za Kati
PAYE	Lipa kodi kadiri unavyopata
PER	Mapitio ya Matumizi ya Umma
TAA	Sheria ya Usimamizi wa Kodi
TAS	Huduma ya Uwakili kwa Walipa Kodi
TFTR	Kikosi Kazi cha Marekebisho ya Kodi
TIC	Kituo cha Uwekezaji Tanzania
TNBC	Baraza la Taifa la Biashara Tanzania
TPSF	Taasisi ya Sekta Binafsi Tanzania
TRA	Mamlaka ya Mapato Tanzania
TRAA	Sheria ya Rufaa ya Kodi ya Mapato
TRAB	Bodi ya Rufaa ya Kodi ya Mapato
TRAT	Mahakama ya Rufaa ya Kodi ya Mapato
VAT	Kodi ya Ongezeko la Thamani
WHT	Kodi ya Zuio

Yaliyomo

1.	Muhtasari.....	iii
2.	Utangulizi /Usuli	1
3.	Malengo ya Uchambuzi.....	1
4.	Mbinu za Uchambuzi.....	2
5.	Matokeo.....	3
5.1	Kodi, Sera ya Kodi na Mchakato wa Bajeti	3
5.2	Ukusanyaji wa Kodi.....	5
5.3	Sheria za Kodi.....	6
5.3.1	Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015.....	7
5.3.2	Sheria ya Kodi ya Mapato 2004.....	7
5.3.3	Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014.....	10
5.3.4	Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango) 1954	11
5.3.5	Sheria ya Usimamizi wa Forodha Jumuiya ya Afrika Mashariki (EACCM) 2004.....	11
5.3.6	Usuluhishi wa Migogoro ya Kodi.....	11
5.4	Kufuata Taratibu za Kodi	13
5.5	Kukwepa Kulipa Kodi.....	15
5.6	Kuacha Kulipa Kodi	16
5.7	Vivutio na Misamaha ya Kodi.....	17
6.	MAJADILIANO YA MWISHO NA MAPENDEKEZO	18
	VIAMBATISHO	22
Kiambatisho 1:	Marejeo	22
Kiambatisho 2:	Orodha ya Watu Waliohojiwa	23
Kiambatisho 3:	Ukusanyaji wa Kodi kwa kila Robo Mwaka 2013/14 – 2017/18	24
Kiambatisho 4:	Uchanganuzi wa Vyanzo na Mgawanyo wa Mapato ya Kodi ya Moja kwa Moja 2016/17	25
Kiambatisho 5:	Orodha ya Sheria Zisizokuwa za Kodi na Njia Zingine za Kutoa Vivutio vya Kodi	26
Kiambatisho 6:	Mapendekezo kuhusu Misamaha ya Kodi 2013	27

1. Muhtasari

Kodi ni muhimu kwa maendeleo endelevu ya nchi kijamii na kiuchumi. Nchini Tanzania, ingawa mapato ya kodi yameongezeka kwa kiasi kikubwa wakati wa utawala wa serikali ya awamu ya tano, chini ya Rais John Magufuli bado kuna masuala mengi ya usawa na ufanisi ambayo yanahitaji kushughulikiwa. Wadau mbalimbali wanaamini kuwa kwa sasa kuna umuhimu wa kufanya mapitio ya kina ya sheria za kodi na usimamizi wa kodi ili kutoa mwongozo kwa ajili ya kuufanyia marekebisho mfumo huo. Mapitio hayo yanapaswa kuwa mchakato jumuishi unaokusudia kuweka mfumo unaotoa haki, unaohamasisha kufuata taratibu na unaokidhi mahitaji ya serikali ya ukusanyaji wa mapato.

Malengo ya uchambuzi huu ni kukusanya sera, sheria, miongozo na kanuni za kodi nchini Tanzania ili kubainisha mambo yanayoweza kukwamisha ukusanyaji wa kodi kwa wingi zaidi; na kutathmini na kubainisha mapungufu na fursa za kuongeza wigo wa kodi na kufuata masharti ya kodi nchini. Malengo ya ufuatiliaji huu ni kujibu maswali yafuatayo:

- Zipi ni fursa na mapungufu katika sera, sheria na miongozo inayosimamia masuala ya kodi nchini? Je ipo haja ya kuzipitia?
- Mambo gani makubwa yanasababisha kuwa na wigo mdogo wa kodi nchini Tanzania?
- Mambo gani yanasababisha kuwa na mwitikio mdogo wa ulipaji kodi nchini Tanzania kwa ujumla?
- Watu gani wana mwitikio mdogo zaidi wa kulipa kodi na sababu gani zinachangia hali hii? Njia gani zinaweza kusaidia kuongeza mwitikio wa ulipaji kodi?
- Vyanzo vipi vinaweza kusaidia kuongeza wigo wa kodi/wa kodi ya mapato ambayo itaweza kuchangia kuongeza mapato ya ndani ya taifa?

Masuala mbalimbali yalizingatiwa wakati wa kufanya mapitio haya, ikiwa ni pamoja na wigo wa kodi, viwango vya kodi, haki ya kulipa kodi, gharama zinazoambatana na utekelezaji wa masharti ya kulipa kodi, haki na usawa, uendelevu wa kodi, uwezo katika usimamizi wa kodi, upatikanaji wa huduma za rufaa kwa walipa kodi, na uelewa wa masuala ya kodi. Masuala mengine yaliyozingatiwa ni pamoja na dharura zinazotokana na mabadiliko ya mara kwa mara ya sheria za kodi, kutofautiana katika kutafsiri sheria za kodi zinazofanywa na Mamlaka ya Mapato, adhabu kali zinazotolewa na matumizi ya mashine za risiti za kielektroniki (EFDs).

Ilionekana kuwa kumekuwepo machapisho mbalimbali yanayozungumzia kuacha na kukwepa kulipa kodi kunakofanywa na Wawekezaji Wageni wa Moja kwa Moja (FDI), vivutio na misamaha ya kodi. Machapisho machache yapo yanayoangalia vipengele vya usawa na haki katika sheria za kodi na usimamizi wa kodi za ndani – masuala ambayo inawezekana yanasababisha mwitikio mdogo wa kulipa kodi na kusababisha kushuka kwa kiwango cha makusanyo ya kodi.

Kutoza Kodi, Sera ya Kodi na Mchakato wa Bajeti

Nchini Tanzania utozaji kodi ni zana ya kifedha yakukusanya mapato inayosimamiwa na serikali. Mchakato wa bajeti kisheria huongoza maandalizi, majadiliano, upitishaji na utekelezaji wa bajeti ya taifa. Sera za maendeleo ya taifa hujenga msingi wa maandalizi ya bajeti.

Hivyo, mahitaji ya matumizi ya umma ni kigezo kinachotumika kuamua viwango vya kodi. Hata hivyo, iwapo malengo ya mapato yatazingatia tu mahitaji ya matumizi ya serikali bila kuangalia uwezo wa walipa kodi kulipa au kwa kukubaliana wadau wote, basi ugumu utatokea katika kupata ridhaa yao. Kwa sasa, walipa kodi na wawakilishi wao waliowachagua wana nafasi ndogo ya kutoa ushawishi katika mchakato wa bajeti. Ingawa Bunge linajadili bajeti, linaweza tu kupitisha au kukataa kupitisha mapendekezo ya kodi yaliyowasilishwa kwake na Serikali na Wizara zake.

Ukusanyaji wa Kodi

Kiwango cha kodi iliyokusanywa kimeongezeka kwa 137% katika miaka mitano iliyopita. Wastani wa makusanyo ya kodi kwa mwezi yameongezeka kwa 41% katika miaka miwili (tangu Novemba 2015) tangu serikali ya awamu ya tano ilipoingia madarakani. Mwelekeo huu ukiendelea, kuna uwezekano mkubwa kuwa Tanzania itakuwa inajitosheleza kifedha katika muda mfupi na wa kati. Makisio haya, kwa hakika, yanategemea kutokuwepo athari za mfumuko wa bei na wazo kuwa hakutakuwepo mahitaji makubwa ya matumizi ya ziada.

Hata hivyo, 80% ya mapato ya kodi ya ndani hukusanywa kutoka kwa walipa kodi wakubwa 400. Idadi iliyobaki ya walipa kodi huchangia 20% tu. Kuna haja ya kupanua kwa haraka wigo wa kodi ya mapato. Hivyo ni muhimu kupitia sheria za kodi ili kuzifanya ziwe rahisi zaidi kutekelezwa na walipa kodi wengi ambao huingiza kipato kidogo, wana ujuzi mdogo au hawana ujuzi kabisa wa utunzaji wa hesabu na wapo katika maeneo mbalimbali ya kijiografia na wakati mwingine maeneo magumu kufika.

Kuna ugumu wa kutoza kodi sekta isiyo rasmi, hususan vijijini. Kwanza, gharama zinazotumika kukusanya kiasi kidogo cha kodi kutoka katika eneo kubwa lenye watu wachache zinaweza kusababisha zoezi hilo lisiwe na mafanikio. Pili, kutoza kodi tabaka la chini la sekta isiyo rasmi itakuwa ni kurudi nyuma. Tatu, walipa kodi wadogo, kwa mfano wale walio katika sekta isiyo rasmi vijijini, wanaweza kukuta gharama ya kulipa kodi ni kubwa sana. Nne, lugha ya sheria za kodi (Kiingereza) ni kikwazo kikubwa kwa walipa kodi wengi. Jibu la kufanikisha kuongeza ukusanyaji wa kodi kutoka katika sekta isiyo rasmi linaweza kuwa kuanzisha kodi za matumizi kwa kuzichagua kwa makini. Viwango vya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) vinaweza kutofautishwa ili kupunguza mzigo wa kodi kwa kaya zenye kipato kidogo. Vitu visivyokuwa muhimu vinavyonunuliwa na kaya zenye kipato kikubwa vitozwe viwango vikubwa vya VAT.

Sheria za Kodi na Utekelezaji wa Masharti ya Kodi

Uchambuzi huu unaonyesha kuwa, sheria na kanuni mbalimbali za kodi hukwamisha utekelezaji wa masharti ya kodi kwa kuwa na ugumu usiokuwa wa lazima. Zaidi ya hayo, kodi haziakisi hali halisi ya sasa kijamii na kiuchumi; taratibu za kulipa kodi ni ngumu na huleta usumbufu; gharama zinazoandamana na utekelezaji wake ni kubwa; usimamizi wa kodi hauko wazi na hautoi haki vya kutosha na mfumo wa kukata rufaa ya kodi haupatikani kwa urahisi kwa walipa kodi wengi. Sababu hizi zote zinachangia kupunguza wigo wa kodi na utekelezaji kuwa duni. Katika kipengele cha 'urahisi wa kulipa kodi' kwenye Ripoti ya Ufanyaji Biashara ya Benki ya Dunia (World Bank's Doing Business Report), Tanzania imeshuka kutoka nafasi iliyokuwepo ya 141 hadi nafasi ya 154 kati ya nchi 190 kipindi kati ya mwaka 2014 na 2017. Ripoti iliyotolewa na Wizara ya Fedha na Mipango mwanzoni mwa mwaka 2017, imeonesha kuwa jumla ya biashara 1,872 zilizo Dar es Salaam na Arusha zimefungwa kati ya Julai na Desemba 2016. Kodi ilionekana kuwa moja ya sababu ya biashara nyingi kiasi hiki kufungwa.

Pia kuna haja ya kupitia upya utaratibu wa usimamizi wa kodi, kwa malengo ya kupunguza vikwazo wanavyopata walipa kodi wakati wanapotekeleza masharti ya sheria za kodi. Vikwazo hivyo ni pamoja na kuwepo tafsiri tofauti za sheria za kodi zinazotolewa na maafisa na idara tofauti ndani ya TRA. Vilevile kutowajibika kwa maafisa wa TRA kwa kutoa makadirio makubwa na yenye utata na tatizo la rushwa. Mfumo wa TRA wa kukusanya takwimu kuchukua kimakosa takwimu za mteja na kuwepo taratibu za kufanya malipo ya kodi au kudai marejesho ya kodi kutokana na malipo yaliyokwishafanyika (kwa mfano VAT) ni ngumu na zinachukua muda mrefu. Zaidi ya hayo, mfumo wa kusikiliza malalamiko unahitaji kupitiwa kwa makini. Mfumo rahisi, wa kutoa haki, wenye ufanisi na rahisi kupatikana kusuluhisha migogoro unapaswa kuwekwa kwa ajili ya walipa kodi wote katika kila eneo nchini.

Ukwepaji Kodi na Kuacha Kulipa Kodi

Nchini Tanzania, kutokana na uhitaji wa ujuzi wa aina mbalimbali, inachukuliwa kuwa walipa kodi wa kimataifa na walipa kodi wakubwa wa ndani tu wenye utaalamu katika eneo hili ndio wanaokwepa kulipa kodi. Hata hivyo, ni vigumu kuthibitisha ni kwa kiasi gani hali hii imeenea na kiasi halisi cha kodi kilichopotea. Moja ya njia za ukwepaji kodi iliyoenea zaidi ni kuacha kutoa risiti kwa mauzo/biashara iliyofanyika. Makadirio yanaonesha kuwa katika kipindi cha mwaka 2007 – 2011 Dola za Marekeni bilioni 7.73 ziliondolewa katika uchumi wa ndani kwa sababu ya kuacha kutoa risiti za mauzo.

Utakatishaji fedha, ulanguzi na njia nyingine za kukwepa kodi zinakadiriwa kugharimu Tsh. bilioni 3,400 za mapato ya kodi yaliyopotea mwaka 2015/16. Katika miaka miwili iliyopita serikali imechukua hatua za wazi kudhibiti ukwepaji kodi unaotokea kupitia utakatishaji fedha, ulanguzi, ongezeko la mtaji haramu na rushwa. Wafanyabiashara wa sekta isiyo rasmi wanaozidi kuongezeka kwa idadi pia wanapaswa kuingizwa kwenye mfumo wa kodi.

Vivutio vya Kodi na Misamaha ya Kodi

Sheria za kodi zinatoa misamaha mbalimbali ya kodi kwa biashara za aina fulani ili kutoa vivutio vya uwekezaji. Misamaha mingine inatolewa kwa sababu za kisiasa au kijamii. Vivutio hivyo hutoa nafuu ya kulipa kodi fulani,

kwa kawaida kodi ya mapato, kodi ya zuio, kodi ya ongezeko la thamani (VAT), ushuru wa forodha. Kwa mfano, msamaha wa kodi ya mapato hutolewa kwa wabunge, mashirika ya msaada na vikundi vinavyofanya shughuli fulani za kiuchumi kama vile wakulima wadogo au wanaotoa huduma za elimu. Vivutio pia vinaweza kutolewa chini ya sheria zisizokuwa za kodi na kwa njia nyingine kama vile matangazo ya serikali (GN) na maagizo ya Wizara. Makadirio yanaonesha kuwa vivutio vya kodi nchini Tanzania vimesababisha mapato ya kodi kupotea kiasi cha Tsh bilioni 670 mwaka 2015/16. Hii ni 16% ya jumla ya mapato ambayo hayakupokelewa kutokana na misamaha, kukwepa kodi na kuacha kulipa kodi mwaka 2015/16. Mnamo mwaka 2012, makadirio ya mapato ya kodi yaliyopotea kupitia misamaha ya kodi yalikuwa Tsh bilioni 458. Hivyo, mfumo uliopo wa kutoa msamaha wa kodi unahitaji kupitiwa kwa makini.

Mapendekezo

Mapendekezo yaliyotolewa hapo chini yanaweza kuwa msingi wa majadiliano ambayo yanaweza kusababisha kuanzishwa kwa mfumo endelevu, unaomlenga mlipa kodi na ulio rafiki kukiwa na uwezekano wa kupanua wigo wa kodi na kuhamasisha watu wengi kulipa kodi.

Watunga Sera

1. Utaratibu wa kutoza kodi nchini unapaswa kufanyiwa mapitio kwa kuzingatia kanuni na madhumuni ya kutoza kodi, kufaa kwa sheria zilizopo za kodi kulingana na hali halisi iliyopo na hatua zinazotakiwa kuchukuliwa ili kuhakikisha kuwa kila anayestahili kulipa kodi nchini, analipa.
2. Kuna haja ya kuwa na sera ya taifa ya kodi ambayo inajali mawazo ya walipa kodi na uwezo wao wa kulipa ili kujazia sera iliyopo ambayo inazingatia mahitaji ya matumizi ya serikali tu.
3. Mchakato wa bajeti unapaswa kuwa wa wazi na jumuishi. Majadiliano na midahalo ya umma kuhusu utozaji kodi inapaswa kuhimizwa na kuwezesha.
4. Kuongeza kiwango cha chini cha mapato kwa mwaka ili kusajiliwa katika mfumo wa kodi ya ongezeko la thamani (VAT) kutoka kiwango kilichopo cha Tsh milioni 100 kwa mwaka ili kuondoa Biashara Ndogondogo na za Kati.
5. Kupitia upya kiwango cha sasa cha kodi ya ongezeko la thamani (VAT) cha 18% kinachotumika katika vyakula na vitu muhimu vya nyumbani.
6. Kuweka Sheria rahisi ya kodi kwa Biashara Ndogondogo na za Kati na vyombo vingine, mbali na Sheria Kuu ya Kodi ya Mapato. Sheria hii inapaswa kuandikwa kwa Kiswahili. Lengo linapaswa kuwa ni kuhakikisha taratibu za kujikadiria na kulipa kodi zinakuwa rahisi kwa kampuni ndogo na watu binafsi.
7. Kupunguza idadi ya kodi na mikupuo ya malipo yanayodaiwa na Serikali kuu na Serikali za mitaa na mawakala wao.

Wasimamizi wa Kodi

1. Kuchapisha jarida la kodi lililo rahisi kueleweka kwa lugha ya Kiingereza na Kiswahili kila mwaka linaloingiza mabadiliko yote ya sheria ya kodi yaliyofanywa kupitia Sheria za Fedha za mwaka, maagizo ya wizara na matangazo ya serikali. Idadi ya mabadiliko hayo inapaswa kuwa ndogo ili kupunguza uwezekano wa kuchanganya mambo.
2. Kuimarisha uwezo wa mamlaka ya usimamizi wa kodi ili iweze kupata takwimu kwa usahihi, itafsiri sheria za kodi kwa namna moja, kuepuka kutoa makadirio holela ya kodi na yanayozidi kiwango, na kupunguza utendaji usiofuata maadili.
3. Kuboresha mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi kwa:
 - a. Kuanzisha kitengo huru ndani ya TRA cha kusimamia upitiaji wa pingamizi za walipa kodi kuhusu makadirio ya kodi, kitengo ambacho ni tofauti na idara ya makadirio ya kodi.
 - b. Kuondoa masharti ya kutoa malipo ya awali ya 1/3 ya kodi kama sharti la kupokea pingamizi la mlipa kodi kwa ajili ya kupitiwa upya.
 - c. Kuboresha upatikanaji wa Bodi ya Rufaa ya Kodi ya Mapato kwa walipa kodi mikoani kwa kufungua masjala mikoani.
 - d. Kuanzisha chombo kabla ya mahakama na kilicho huru kupitia migogoro sawa na mradi wa majaribio wa TAS.

2. Utangulizi /Usuli

Tanzania inakumbwa na changamoto ya fedha inayotokana na tofauti kati ya mapato kidogo ya ndani na matumizi makubwa ya serikali. Mambo yaliyochangia kuwa na utekelezaji mdogo wa masharti ya kodi ni pamoja na mapungufu katika mfumo wa kukusanya kodi, sheria za kodi kuwa ngumu, miundombinu na vifaa vya TEHAMA kuwa duni, kukosa utaalumu wa kutosha na ofisi za mamlaka ya mapato kuwepo katika maeneo machache, jambo ambalo limesababisha kuwepo kwa matukio mengi ya ukwepaji kodi au kuacha kulipa kodi. Mambo haya yamesababisha ukusanyaji wa kodi kuwa mdogo kwa uwiano na Pato Ghafi la Taifa (GDP).

Kulingana na maelezo ya Waziri wa Fedha na Mipango Mh. Philip I. Mpango (MB), lengo la Serikali ni kuongeza uwiano wa kodi na GDP kutoka 13.5% mwaka 2017/18 hadi 14.4 % kufika mwaka 2019/20. Kwa mujibu wa Shirika la Fedha Duniani (IMF), uwiano wa kodi na GDP kwa mwaka 2015/16 ulikuwa 13%. IMF inakadiria uwezo kikodi kwa nchi kuwa 15 – 16% ya GDP¹.

Uchambuzi huu² unapendekeza kuwa hatua ya kwanza katika kuboresha ukusanyaji wa kodi iwe kupunguza idadi ya misamaha ya kodi, hasa misamaha ya hiyari. Mapitio ya Utekelezaji wa Bajeti na Uchumi kwa Mwaka wa Fedha 2014/2015, yaliyochapishwa na Wizara ya Fedha, yanaonesha ongezeko la misamaha ya kodi. Kwa mfano, misamaha ya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) iliongezeka kwa 2% wakati misamaha ya Maduka Yasiyotoza Ushuru iliongezeka kwa 135%. Pili, wigo wa kodi unapaswa kupanuliwa ili kuingiza sekta isiyo rasmi na mapato ya kodi yasiingizwe kupitia orodha ya mshahara. Kwa kuwa Dira ya Maendeleo Tanzania 2025 inakusudia kufikia kuwa na kipato cha kati, moja ya malengo makuu itakuwa kutumia fursa ya kuongeza kodi kwa uwiano wa GDP.

Kwa upande mwingine, kuna changamoto mbalimbali ambazo zinakwamisha ukusanyaji kodi kwa ufanisi. Changamoto hizo ni pamoja na kuwepo idadi kubwa ya kodi³, viwango vikubwa vya kodi, taratibu za kulipa kodi kuwa ngumu na gharama za kufuata utaratibu wa kodi kuwa kubwa. Kulingana na Ripoti ya Benki ya Dunia kuhusu Ufanyaji Biashara 2017, Tanzania imekuwa ya 154 kati ya nchi 190 kwa urahisi wa kulipa aina zote za malipo katika serikali kuu na mashirika mengine ya umma ikiwa ni pamoja na malipo ya kodi. Imeshuka kutoka nafasi ya 141 kati ya nchi 189 mwaka 2014.

Kwa hali hii, Sikika na Mradi wa Good Financial Governance nchini Tanzania (GFG) wanafanya tathmini hii ya sera, sheria na miongozo inayosimamia mfumo wa kodi kwa kulenga namna masuala ya haki na ufanisi yanavyoshughulikiwa katika ukusanyaji wa mapato ya kodi ndani ya nchi. Tathmini hii itaeleza mabadiliko yanayotakiwa katika sera na mfumo ili kuboresha namna Serikali na wakala wake wanavyojishughulisha na ukusanyaji wa kodi. Matokeo ya tathmini hii yanatarajiwa kutoa mapendekezo zaidi kwa ajili ya kuboresha wigo wa kodi na ulipaji kodi nchini Tanzania.

3. Malengo ya Uchambuzi

Malengo ya uchambuzi huu ni:

1. Kukusanya sera, sheria, miongozo na kanuni za kodi Tanzania zinazokwamisha ukusanyaji kwa wingi wa mapato ya kodi.
2. Kutathmini na kubainisha mapungufu na fursa zilizopo ili kuongeza wigo wa kodi na kiwango cha utekelezaji wa masharti ya kodi nchini Tanzania.
 - a. Kuna fursa na mapungufu gani katika sera, sheria na miongozo inayosimamia kodi nchini? Je kuna haja ya kuzipitia upya?
 - b. Mambo gani yanasababisha kuwa na wigo mdogo wa kodi nchini Tanzania?
 - c. Kwa ujumla ni sababu gani zinachangia kuwa na utekelezaji mdogo wa masharti ya kulipa kodi nchini Tanzania? Akina nani utekelezaji wao wa masharti ya kulipa kodi ni mdogo zaidi na sababu ni nini? Njia zipi zinaweza kutumika ili kuongeza utekelezaji wa masharti ya kulipa kodi?
 - d. Vyanzo gani vinaweza kuongeza wigo wa kodi/mapato ya kodi ambayo yanaweza kuongeza mapato ya ndani ya taifa?

1 Ripoti ya Nchi Shirika la Fedha Duniani 2016 uk. 13.

2 Ngowi (June 2012), Usanifu wa Muundo wa Kodi nchini Tanzania, Ofisi ya Action Aid International ya Tanzania.

3 Ripoti ya Chenge (2013) uk. 122

4. Mbinu za Uchambuzi

Mbinu za uchambuzi huu zimegawanyika katika sehemu tatu zifuatazo:

Mapitio ya Maandiko

Maandiko mbalimbali yalipitiwa kwa ajili ya uchambuzi huu, ikiwa ni pamoja na sheria kuu za kodi na sera, kanuni na miongozo husika; ripoti zilizotolewa na serikali na wadau wengine kama vile asasi za kiraia na sekta binafsi kuhusu kodi na mapato ya serikali, tafiti nyingine husika za ndani na kimataifa na ripoti za kitaaluma, pamoja na taarifa katika vyombo vya habari.

Sheria kuu za kodi zilizopitiwa ni pamoja na Sheria ya Kodi ya Mapato 2004, Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014, Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 na Sheria ya Rufaa za Mapato ya Kodi 2000. Kwa kuongezea, ulifanyika upitiaji kwa ufupi wa sheria za kodi na ushuru wa forodha, Sheria ya Usimamizi wa Ushuru Afrika Mashariki 2004 na Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango) 1954. Kimsingi iliamuliwa kuangazia sheria hizi za kodi kwa sababu zinaongoza chanzo cha kodi nyingi za mapato ya ndani. Sheria za usimamizi na rufaa za mapato ni muhimu kwa kuwa zinaongoza usimamizi wa kodi nchini na zinaeleza namna mlipa kodi anavyoweza kutafuta haki iwapo ana mgogoro na msimamizi wa kodi.

Ilionekana kuwa kuna machapisho mengi kuhusu ukwepaji na kuacha kulipa kodi kwa upande wa Wawekezaji Wageni wa Moja kwa Moja (FDI), vivutio vya kodi na misamaha ya kodi. Machapisho kuhusu vipengele vya usawa na haki katika sheria za kodi na usimamizi wa kodi za ndani ni machache, jambo ambalo linaweza kusababisha ukwepaji wa kodi na kukwamisha ongezeko la wigo wa kodi za ndani.

Mahojiano na Mashauriano na Wadau Muhimu

Baadhi ya wadau waliteuliwa na kuhojiwa kwa kutumia dodoso huru. Dodoso lilifanyiwa majaribio katika mahojiano mara ya kwanza na kuboreshwa. Uchaguzi wa wadau umechukua wigo mpana wakiwemo watunga sera, maafisa wa serikali, wasimamizi wa kodi, washauri wa masuala ya kodi, walipa kodi, wataalamu wa kodi katika vyuo na waangalizi wa kimataifa.

Changamoto kubwa iliyotukabili wakati wa mchakato huu wa mahojiano na mashauriano ilikuwa kupata miadi ili kuwahoji maafisa wa juu wa serikali na wasimamizi wa kodi. Muda wa mchakato huu kwa kiasi ulichangia katika hali hii, kwani ulifanyika ndani ya wiki mbili za mwishoni mwa Desemba 2017 na wiki mbili za kwanza za mwezi Januari 2018, kipindi cha sikukuu.

Hata hivyo, taarifa zilizokusanywa kutokana na mahojiano na mashauriano na idadi hii ndogo ya wadau na kutokana na majadiliano yasiyo rasmi na wataalamu wa kodi ni za kutosha na zimesaidia katika kuleta uelewa wa wazi wa sababu za wigo wa kodi za ndani kuwa mdogo na watu wengi kuacha kulipa kodi. Taarifa hizi pia zimechangia kufanya uchambuzi huu ulenge masuala ya usimamizi wa kodi, viwango vya haki na usawa katika matumizi ya sheria za kodi kwa walipa kodi wadogo na katika mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi.

Muundo wa Ripoti

Ripoti hii ina sehemu sita. Sehemu za 1 hadi 4 zina muhtasari, utangulizi na usuli, malengo na mbinu za uchambuzi. Sehemu ya 5 inawasilisha matokeo ya uchambuzi, na imegawanyika katika sehemu zifuatazo: Kodi, Sera ya Kodi na Mchakato wa Bajeti; Ukusanyaji wa Kodi; Sheria za Kodi; Kulipa Kodi; Kukwepa Kulipa Kodi; Kuacha Kulipa Kodi; na Vivutio vya Kodi na Misamaha ya Kodi. Sehemu ya 6 inawasilisha mahitimisho ya majadiliano na mapendekezo. Kuna viambatisho sita katika ripoti hii pamoja na marejeo, orodha ya watu waliohojiwa na takwimu iliyoteuliwa kutokana na matokeo.

5. Matokeo

5.1 Kodi, Sera ya Kodi na Mchakato wa Bajeti

Kodi

Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania⁴ imetoa mamlaka ya pekee kwa Uongozi wa serikali kutoza au kubadili kodi. Bunge la Taifa linaweza tu kupitisha au kukataa kupitisha sheria inayopendekezwa na serikali. Hata hivyo, inaweza kufanya tathmini huru ya masuala ya kodi na kutoa mapendekezo kwa serikali. Mfano wa uchanganuzi kama huo ni Ripoti ya Chenge ya mwaka 2013 kuhusu ‘Mapendekezo ya Mapato na Matumizi ya Serikali’⁵.

Sera ya Kodi

Tanzania haina sera maalum ya kuongoza utozaji na usimamizi wa kodi. Katiba inaweka sharti moja la kutoza kodi, Ibara ya 138 (1): “Hakuna kodi ya aina yoyote itakayotozwa isipokuwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge au kwa mujibu wa utaratibu uliowekwa kisheria na uliotiliwa nguvu kisheria na sheria iliyotungwa na Bunge”⁶.

Sera za kodi ya mapato huongozwa na mahitaji ya matumizi ya serikali. Hivyo, malengo ya sera ya mapato yameandikwa kutokana na mtazamo wa serikali kutaka kuhakikisha kuwa mapato yanayohitajika yanapatikana kwa ajili ya matumizi yake yaliyopangwa kila mwaka. Kwa mfano, kwa mwaka wa fedha 2018/19, malengo muhimu ya sera ya mapato ni 1) kuongeza uwezo wa usimamizi wa kodi ili kupunguza ukwepaji wa kodi na 2) kupanua wigo wa kodi kwa kurasimisha shughuli mbalimbali za kiuchumi. Miongozo maalum ya sera na usimamizi wa kodi iliyotolewa ni:⁷

- Kupanua wigo wa kodi kwa kusimamia usajili wa walipa kodi wapya wa Kodi ya Mapato na Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT).
- Kuweka Mfumo wa Kugonga Mhuri wa Ushuru Kiotomati ili kupunguza uwezekano wa kukwepa kulipa kodi katika bidhaa zinazotuzwa ushuru kama vile vinywaji baridi, pombe na sigara.
- Kufuatilia kwa karibu matumizi ya mashine za risiti za kielektroniki (EFD) kwa kutumia programu za ufuatiliaji.
- Kuweka vivutio vya kodi kwa madhumuni ya kuondoa upotevu wa mapato.
- Kuendelea kupunguza utitiri wa kodi na ada zilizowekwa na Wakala / Taasisi mbalimbali za Serikali.
- Kusimamia matumizi ya Mfumo wa Serikali wa Malipo kwa njia ya Kielektroniki (GePGS) katika kukusanya mapato yasiyokuwa kodi ili kuongeza ufanisi na kudhibiti upotevu wa mapato.
- Kuendelea kufuatilia vyombo vya umma ili kuhakikisha kuwa magawio, michango na fedha za ziada zinapelekwa kwenye Mfuko wa Pamoja.
- Kuendelea kufanya uthaminishaji wa majengo ili kuongeza mapato.
- Kuendelea kufanya urasimishaji wa umiliki wa ardhi kwa madhumuni ya kuongeza mapato.
- Kupitia upya ada na ushuru unaotuzwa na Wizara, Mikoa na Idara Mbalimbali ili kulinganisha na kiwango cha ukuaji wa uchumi.

4 Katiba ya JMT ya Mwaka, 1977 (Iliyopitiwa 1984) Ibara 99(1) na 99(2) (a)(i).

5 Iliagizwa na Spika wa Bunge kupitia Kamati Maalum ya Spika iliyoendeshwa na Mhe Andrew Chenge (MB) kama Mwenyekiti kuandaa ripoti hii na ikachapishwa Mwaka 2013.

6 Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (1984) Ibara ya 138(1).

7 Wizara ya Fedha na Mipango (2017), ‘Mwongozo wa Maandalizi ya Mipango na Bajeti 2018/18’, Nov 2017, uk. 47.

Malengo hayo hayatoi mwongozo kuhusu kiasi gani cha juu cha kodi mtu anapaswa kulipa, idadi ya kodi hizo (ikiwa ni pamoja na ushuru, kodi na ada zinazolipwa kwa kuongezea katika kodi anayotowazwa mtu binafsi au shirika) au kiwango cha juu cha gharama ya kodi atakayolipa. Sera za mapato pia zinapangwa kwa kuzingatia kidogo sana uhalisia wa masuala kama mazingira ya kijamii na kiuchumi, mfumuko wa bei, mishahara halisi na viwango vya maisha ya kila kaya. Vilevile, hakuna sera inayozungumzia kiwango cha juu kwa ujumla cha adhabu ni kiasi gani na riba kwa wale ambao wamevunja sheria ya kodi.

Kutokuwepo kwa sera kama hizo za kodi kumeacha mlango wazi kwa Serikali, mamlaka za Serikali za Mitaa na mashirika mengine ya umma kuanzisha kodi na ushuru kwa urahisi. Imeonekana kuanzishwa kwa utitiri wa kodi na ushuru unaoongoza katika matokeo yasiyotarajiwa katika baadhi ya mambo. Ripoti ya Chenge (2013) imegundua kuwa ongezeko katika ushuru wa forodha limesababisha kupunguza kiwango cha matumizi, na hivyo kupunguza makusanyo ya kodi mwaka 2012/13. Vilevile, ongezeko la ushuru wa uendelezaji ufundi stadi (SDL) limesababisha baadhi ya waajiri kukwepa kulipa ushuru au kupunguza idadi ya wafanyakazi.⁸

Ripoti iliyotolewa na Wizara ya Fedha na Mipango mapema mwaka 2017 imegundua kuwa jumla biashara 1,872 jijini Dar es Salaam na Arusha zimefungwa kati ya Julai na Desemba 2016.⁹ Kodi ilionekana kuwa moja ya sababu zinazoweza kuchangia ufungaji huu wa biashara kwa wingi.

Mchakato wa Bajeti

Mpango wa taifa wa maendeleo unaweka msingi wa maandalizi ya bajeti ya taifa.¹⁰ Kwa wakati huu, mpango wa taifa wa maendeleo ni Mpango wa pili wa Maendeleo wa Miaka Mitano 2016/17- 2020/21(FYDP II).

Sheria ya Matumizi ya Fedha, inayopitishwa kila mwaka mwezi Juni, huongoza utozaji kodi kwa mwaka wa fedha unaofuata. Ni kilele cha mchakato wa bajeti ambayo huanza mapema miezi kumi kabla kwa kufanya maandalizi ya bajeti katika ngazi za serikali za mitaa, idara na wizara. Bajeti hizi hatimaye hujumuishwa katika bajeti ya taifa. Kinadharia hatua zote za mchakato huu zimeelezwa katika FYDP II. Mchakato huu unatoa fursa za aina mbili rasmi kwa wadau wasio wa kiserikali kutoa mchango wao katika bajeti: Fursa ya kwanza kati ya hizi ni kupitia Mapitio ya Matumizi ya Umma (PER), wakati fursa ya pili ni kupitia Kikosi Kazi cha Marekebisho ya Kodi (TRTF). Fursa nyingine, ingawa haijapangwa, hutokea wakati Kamati ya Bunge ya Mipango na Fedha inapokutana mwezi Aprili na Mei kila mwaka¹¹ kujadili Sheria ya Matumizi ya Fedha.

Ingawa fursa ya kuchangia au kushawishi katika kufanya maamuzi ya kodi inapatikana, Serikali inabaki kuwa na haki ya kukubali au kukataa mapendekezo kutoka kwa wadau. Kila mwaka, Timu ya Kikosi Kazi cha Marekebisho ya Kodi huitisha kwa uwazi mapendekezo ya sera ya kodi na kukutana mara moja na wadau kabla ya kukamilisha bajeti ya taifa ya mwaka. Vyama vikuu vya biashara sekta binafsi kama vile Tanzania Private Sector Foundation (TPSF), Shirikisho la Wenye Viwanda Tanzania (CTI) na Tanzania Chamber of Commerce, Industry and Agriculture (TCCIA) ni wajumbe wa timu hiyo. Ushiriki wa wadau wengine wanaotaka kutoa mapendekezo ya kodi unategemea kama Kikosi Kazi cha Marekebisho ya Kodi kitawaalika ili waweze kutoa hoja zao¹². Ripoti ya Chenge inasema Kikosi Kazi cha Marekebisho ya Kodi kifanywe kuwa chombo halali kama jukwaa la kujadili sera za kodi.¹³

Kimsingi, wadau wengi wanapaswa kuziomba Kamati za Bunge ziishawishi serikali itoe maamuzi kuhusu masuala ya kodi. Wakati mwingine, jukwaa la kisheria la majadiliano ya sekta binafsi na sekta ya umma, Baraza la Taifa la Biashara Tanzania (TNBC) hutumika ili kuishawishi serikali kuhusu masuala ya kodi.¹⁴ Hata hivyo, mikutano ya TNBC haifanyiki mara kwa mara na huitishwa tu wakati Rais, ambaye ndiye mwenyekiti wa mkutano anapokuwa tayari kuhudhuria. Chini ya Rais Kikwete, TNBC ilikutana mara nne tu katika kipindi chake cha miaka kumi. Chini ya Rais John Magufuli, baraza hili limekutana mara mbili katika miaka miwili na nusu iliyopita. Kulingana na mamlaka yake, TNBC inatakiwa kukutana mara mbili kwa mwaka.

8 Ripoti ya Chenge (2013) uk. 149.

9 Wizara ya Fedha na Mipango, Hali ya Uchumi wa Nchi Julai – Desemba 2016, kama ilivyoripotiwa katika gazeti la Daily News mtandaoni tarehe 6 Januari 2017: dailynews.co.tz/.../business/47728-traders-say-complex-taxes-petty-traders-ruin-business.

10 Sheria ya Bajeti 2015 Ibara ya 20.

11 Taarifa kuhusu mchakato wa bajeti inapatikana katika tovuti ya Wizara ya Fedha, www.mof.go.tz.

12 Ripoti ya Chenge (2013) uk. 140.

13 kama hapo juu. uk. 140.

14 Wakati wa mkutano wa 11 wa TNBC mnamo tarehe 19 Machi 2018 Ikulu, Dar es Salaam, chini ya uenyekiti wa Rais Magufuli, wamiliki wengi wa viwanda walimsihi Rais apunguze idadi kubwa ya kodi na masuala mengine ya kisheria.

5.2 Ukusanyaji wa Kodi

Mapato ya kodi nchini Tanzania yameongezeka katika miaka ya hivi karibuni, kwa kiasi kikubwa kutokana na jitihada za uongozi wa serikali ya awamu ya tano chini ya Rais Magufuli za kuziba mianya ya ukwepaji kodi na kukusanya madeni ya kodi. Hata hivyo, mwaka 2016/17, kulikuwa na mdororo wa ongezeko la mapato ya kodi kutokana na ukuaji mdogo wa uchumi na kupunguza wafanyakazi katika sekta ya umma na sekta binafsi. Jedwali 2 hapo chini linatoa muhtasari wa jumla ya makusanyo kwa miaka mitano iliyopita kutoka katika vyanzo vya mapato ya kodi vya aina tatu.

Jedwali 2: Makusanyo ya Kodi kwa Mwaka, 2013/14 – 2017/18 katika Tsh, 000

Makusanyo ya Kodi kwa Mwaka na Ongezeko la Makusanyo kwa Mwaka					
	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18*
Mapato ya Ndani	1,759,996	1,940,860	2,428,095	2,874,517	
Ushuru na forodha	3,626,740	4,138,462	5,351,078	5,647,945	
Walipa kodi Wakubwa	4,491,990	4,585,817	5,441,227	5,679,508	
JUMLA	9,878,726	10,665,139	13,220,400	14,201,970	
% Ongezeko kwa Mwaka **		7%	19%	7%	7%

Chanzo: Tovuti ya TRA (*kwa 2017/18, idadi ya makusanyo ni kwa Q1 & Q2 tu)

Jumla Mapato ya Serikali

Jumla mapato ya serikali yanajumuisha jumla ya mapato ya kodi za ndani, mapato yasiyo kodi na mapato kutoka vyanzo vya nje kama vile misaada, mikopo na kutoka kwa Washirika wa Maendeleo. Katika miaka michache ya hivi karibuni, kutokana na ongezeko la makusanyo ya kodi, mapato ya ndani ambayo yanachangia katika jumla ya mapato ya serikali yameongezeka kwa haraka. Jedwali 3 hapo chini linaonyesha mwelekeo huo.

Jedwali 3: Mchango wa Mapato ya Ndani na Mapato ya Nje katika Jumla ya Mapato ya Serikali

Katika Tsh bilioni	Mapato ya Ndani		Mapato ya Nje		Jumla Mapato ya Serikali
	Kiasi	%	Kiasi	%	Kiasi
Mwaka					
2010/11	5,578.0	66.4	2,819.2	33.6	8,397.2
2011/12	7,025.9	65.7	3,670.9	34.3	10,696.8
2012/13	8,292.3	70.2	3,528.4	29.8	11,820.7
2013/14	9,867.3	71.0	4,040.0	29.0	13,907.3
2014/15	10,569.3	76.4	3,257.5	23.6	13,826.8
2015/16	13,622.1	86.2	2,179.9	13.8	15,802.0

Chanzo: Ripoti ya Takwimu za Kodi ya NBS 2015/16

Kwa hesabu kamili, mapato ya ndani yameongezeka kutoka Tsh bilioni 5,578 mwaka 2010/11 hadi Tsh bilioni 13,622 mwaka 2015/16. Hii inaonesha ongezeko la 144% katika kipindi cha miaka sita. Jedwali 4 linaonyesha mafanikio ya ukusanyaji wa mapato ya kodi za ndani.

Jedwali 4: Mapato ya Ndani ya Serikali kwa Aina ya Mapato, Tanzania Bara

Katika Tsh bilioni	Mapato ya Ndani		Mapato Yasiyo Kodi		Jumla ya Mapato Ndani ya Serikali
	Kiasi	%	Kiasi	%	Kiasi
Mwaka					
2010/11	5,293.3	94.9	284.7	5.1	5,578.0
2011/12	6,480.5	92.2	545.4	7.8	7,025.9
2012/13	7,730.0	93.2	562.3	6.8	8,292.3
2013/14	9,294.4	94.2	572.8	5.8	9,867.3
2014/15	10,097.9	95.3	499.8	4.7	10,597.7
2015/16	12,525.4	91.9	1,096.8	8.1	13,622.2

Chanzo: Ripoti ya Takwimu za Kodi ya NBS 2015/16

Iwapo makusanyo ya mapato ya kodi za ndani yataendelea kuongezeka kuna uwezekano mkubwa wa Tanzania kuweza kujitosheleza kifedha katika miaka michache ijayo. Hakika, ubashiri huu utaweza kutimia iwapo hakutatokea mfumuko wa bei na iwapo hakutakuwa na mahitaji ya matumizi ya ziada. Kwa uhakika serikali imefurahishwa na hali hii. Wastani wa makusanyo ya kodi kwa mwezi yameongezeka kwa 41% kutoka Tsh bilioni 850 hadi Tsh bilioni 1,200 katika miaka miwili tangu serikali ya awamu ya tano ilipoingia madarakani¹⁵.

5.3 Sheria za Kodi

Sheria inachukuliwa kuwa sheria ya kodi iwapo:

- Imeorodheshwa kwenye Jedwali la Kwanza la Sheria ya Mamlaka ya Mapato Tanzania.
- Inaeleza jukumu la usimamizi wa kodi linaotekelezwa na mamlaka ya mapato.
- Ni kanuni iliyoandaliwa chini ya sheria ya kodi.
- Inatoa jukumu la usimamizi wa ndani wa mikataba ya kimataifa kwa kupeana msaada wa usimamizi wa sheria za kodi.
- Haihusishi Sheria ya Usimamizi wa Forodha Jumuiya ya Afrika Mashariki (EACCMA).¹⁶

Jedwali la Kwanza la Sheria ya Mamlaka ya Mapato Tanzania 1995 lina sehemu mbili. Sehemu A inaorodhesha sheria 15 zinazoongoza mapato ya kodi za ndani, ikiwa ni pamoja na Sheria ya Usimamizi wa Forodha Jumuiya ya Afrika Mashariki. Sehemu B, ambayo imeongezwa katika Jedwali la Kwanza mwaka 2016, inaorodhesha sheria 50 za ziada ambazo zinataka kulipa malipo halali ili kutimiza masharti, sheria hizo ni kama vile Sheria ya Leseni ya Biashara 1972.

Sehemu kubwa ya mapato ya kodi za ndani yanapatikana kutokana na Kodi ya Mapato, Kodi ya Ongezeko la Thamani na kodi ya ushuru na forodha. Kila moja ya kodi hizi husimamiwa na sheria yake, ambazo ni:

- Sheria ya Kodi ya Mapato (ITA) 2004.
- Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VATA) 2014.
- Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango) (EMTA) 1954 (Iliyopitiwa upya mwaka 2008).

Kila moja ya sheria hizi zina kanuni ndogondogo ambazo zinaelezea michakato ya utekelezaji wake.

Sheria za kodi zimeandikwa kwa lugha ya Kiingereza. Hata hivyo, Kiswahili kinatumika zaidi katika mchakato wa bajeti na katika usimamizi wa kodi. Kwa mfano, hotuba ya bajeti bungeni huwasilishwa kwa lugha ya

15 Tangazo la Wizara ya Fedha kwa Vyombo vya Habari kuhusu Hali ya Kiuchumi na Utekelezaji wa Bajeti 2017/18, 29 Des 2017, uk. 9.

16 Ibara ya 3 ya Sheria ya Usimamizi wa Kodi ya 2015 – tafsiri ya sheria ya kodi.

Kiswahili, ili kuhakikisha yanafanyika majadiliano bungeni. Vyombo vingi maarufu vya habari huripoti na kujadili masuala ya bajeti na kodi kwa Kiswahili. Mashauri katika Bodi ya Rufaa ya Mapato ya Kodi mara nyingi huendeshwa kwa Kiswahili na elimu kwa walipa kodi kwa kawaida hutolewa kwa Kiswahili vilevile. Wadau wengi, hasa kundi la wajasiriamali wadogo na kati katika sekta binafsi na asasi za kiraia huwasilisha hoja zao za masuala ya kodi kwa Kiswahili. Hata hivyo, sheria za kodi zimebaki kuwa zinaandikwa kwa Kiingereza.

5.3.1 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015

Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 inaongoza mfumo wa ukusanyaji wa mapato ya ndani. Sheria hii inaunganisha masharti ya pamoja yaliyotolewa chini ya sheria mbalimbali za kodi ili kurahisisha usimamizi wao unaofanywa na mamlaka ya mapato. Masuala kama vile utambulisho wa mlipa kodi, utunzaji wa kumbukumbu za kodi, ulipaji wa kodi, usuluhishi wa migogoro na makosa ambayo yanatokea katika sheria zote za kodi yamewekwa chini ya Sheria hii na sheria husika za kodi zimerekebishwa ipasavyo ili kutambua hili.

Baadhi ya sifa muhimu za sheria hii ni masharti ya:

- Kuitambua Mamlaka ya Mapato Tanzania kama mamlaka ya mapato.
- Utoaji wa namba za utambulisho wa mlipa kodi kwa watu ambao wanastahili kulipa kodi kutokana na kuendesha biashara au uwekezaji.
- Kuweka mfumo wa viwango vya fedha kwa ajili ya kutoa adhabu na faini zilizoelezwa chini ya sheria hii na sheria zingine zozote za kodi.
- Kutoa mamlaka ya kufanya ukaguzi wa kodi au uchunguzi wa makosa anayofanya mlipa kodi katika sheria moja au sheria mbalimbali kwa wakati mmoja.
- Usajili wa washauri wa masuala ya kodi ambao huwashauri walipa kodi.
- Masharti ya mlipa kodi kutunza nyaraka husika za kodi.
- Usuluhishi wa migogoro ya kodi.
- Utunzaji wa fedha kwenye akaunti tofauti za benki kwa madhumuni ya kufanya malipo ya marejesho ya kodi.

Ulinganishi huu uliofanywa na Sheria ya Usimamizi wa Kodi umeandaliwa ili kufanya usimamizi wa kodi uwe wa mfungamano na ufanisi zaidi. Unatoa hitimisho la mchakato wa muda mrefu wa kulinganisha na kuratibu masuala ya kodi kitaifa ambao ulianza miongo miwili iliyopita kwa kuanzisha Mamlaka ya Mapato Tanzania, kupitishwa kwa Sheria ya VAT na kuanzisha mfumo huru wa rufaa ya mapato ya kodi. Wakati Sheria ya Usimamizi wa Kodi imesawazisha usimamizi wa kodi, Sheria ya Kodi imesawazisha usimamizi wa walipa kodi ambao wanatoa mchango mkubwa katika mapato ya kodi.

5.3.2 Sheria ya Kodi ya Mapato 2004

Aina za Kodi ya Mapato na Viwango

Kodi ya mapato ni kodi kuu ya moja kwa moja nchini, inayoundwa na kodi ya mapato ya mtu binafsi na kodi ya mapato ya shirika. Sheria hii pia inahusisha Kodi ya Zuio (WHT) na Kodi ya Mauzo ya Rasilimali (CGT).

Kodi ya Mapato ni kodi inayokatwa kwenye mapato ya mtu binafsi au chombo kama vile kampuni. Mapato yanaweza kuwa ya aina mbalimbali, kwa mfano, mshahara kutokana na ajira, faida katika biashara, gawio kutokana na uwekezaji, mrabaha kutokana na milikidhihini (nyimbo, vitabu, nk.), urithi na zawadi.

Kodi ya Zuio (WHT) ni kodi inayokusanywa badala ya kodi ya mapato wakati wa kutoa huduma. Imepangwa ili kuhakikisha kuwa watu wanaostahili kulipakodi ambao inawezekana kuwa vigumu kuwapata wanalipa kodi. Kodi ya Zuio huzuiwa na mlipa kodi anayelipa kwa ajili ya huduma aliyopatiwa na kisha hulipa fedha hizo mamlaka ya mapato kwa niaba ya mtoa huduma.

Kodi ya Mauzo ya Rasilimali (CGT) ni kodi inayolipwa mara moja kutokana na kuuza mali au kitegauchumi.

Kwa mapato yaliyotokana na ajira au biashara, kiwango cha mwaka 2017/18 kwa mtu binafsi kodi ya mapato inatofautiana kutoka 9% hadi 30%. Kuna ngazi nne za kodi, kila moja ikiwa na viwango vyake. Jedwali 5 hapo chini linaonyesha ngazi na viwango:

Jedwali 5: Ngazi na Viwango vya Kodi ya Mapato

Mapato kwa mwezi (Tsh)	Kiwango cha kodi
Hadi 170,000	0%
170,000 hadi 360,000	9%
360,000 hadi 540,000	20%
540,000 hadi 720,000	25%
Zaidi ya 720,000	30%

Chanzo: Sheria ya Fedha 2017

Mapato yanayotokana na ajira rasmi hutozwa kodi kila mwezi kupitia PAYE (lipa kodi kadiri unavyopata) katika viwango vilivyoelezwa katika Jedwali 5 hapo juu. PAYE hukatwa na mwajiri wakati anapolipa mshahara kila mwezi na baadaye hupeleka kodi kwenye mamlaka ya mapato kwa niaba ya mwajiriwa.

Kwa walipa kodi waliojijiri, kodi binafsi hukokotolewa kutokana na mapato ya mwaka. Ili kukadiria mapato ya mwaka, walipa kodi walio katika kategoria hii wanapaswa kuandaa hesabu zilizokaguliwa ili kodi halisi ya mapato iweze kujulikana. Jedwali 6 hapo chini linaonyesha ngazi za mapato na viwango vinavyotumika Tanzania Bara. Zanzibar ina ngazi tofauti kidogo ya mapato na viwango vya watu binafsi katika kategoria hii.

Jedwali 6: Ngazi na Viwango vya Kodi kwa Watu Binafsi Ambao Huandaa Hesabu za Mwaka Zilizokaguliwa kwa Tanzania Bara

Mapato kwa mwaka (Tsh)	Kiwango cha kodi
Hadi 2,040,000	Hakuna
2,040,000 - 4,320,000	9% ya kiasi kinachozidi 2,040,000
4,320,000 - 6,480,000	205,200 jumlisha 20% ya kiasi kinachozidi 4,320,000
6,480,000 - 8,640,000	637,200 jumlisha 25% kiasi kinachozidi 6,480,000
Zaidi ya 8,640,000	1,177,200 jumlisha 30% ya kiasi kinachozidi 8,640,000

Chanzo: TRA

Kwa kutambua kuwa kuna baadhi ya watu waliojijiri au biashara ndogondogo ambazo mazingira ya kazi si mazuri kutunza rekodi sahihi, sharti la Kodi ya Mapato Tarajiwa limewekwa kwa kuzingatia mapato ya mwaka (mapato) ya mtu/biashara. Watu/biashara zinazostahili kwa kategoria hii lazima ziwe na mapato ya mwaka yasiyopungua TZS milioni 20. Walipa kodi wa kategoria hii hawatakiwi kutunza kumbukumbu za hesabu. Hata hivyo, wafanyabiashara ambao wanatunza kumbukumbu, hukadiriwa kiwango cha chini kidogo cha kodi. (Tazama Jedwali 7 hapo chini).

Jedwali 7: Ngazi na Viwango vya Kodi ya Mapato Tarajiwa kwa Walipa kodi Binafsi

Mauzo kwa mwaka	Asiyetunza	Anayetunza Kumbukumbu
Hadi 4,000,000	Hakuna	Hakuna
4,000,000 - 7,500,000	150,000	3% ya mapato yanayozidi 4,000,000
7,500,000 - 11,500,000	318,000	135,000 + 3.8% ya mapato yanayozidi 7,500,000
11,500,000 - 16,000,000	546,000	285,000 + 4.5% ya mapato yanayozidi 11,500,000
16,000,000 - 20,000,000	862,500	487,000 + 5.3% ya mapato yanayozidi of 16,000,000

Chanzo: TRA

Hata hivyo, kuna suala la kodi ya mapato tarajiwa (PIT). Mtu binafsi mlipa kodi katika PIT anaweza kulipa chini sehemu ya tatu ya kodi inayolipwa na mwajiriwa anayelipa kodi ya mshahara (PAYE) anayepata mapato sawa na yake. Kwa mfano, mwajiriwa anayepata kiasi cha Tsh 500,000 kwa mwezi atalipa jumla Tsh 541,200 kwa mwaka. Mtu aliyejijiri katika PIT, anayepata kipato kinacholingana na mwajiriwa huyo hapo juu, atalipa Tsh 150,000 ambapo hana kumbukumbu alizotunza, au Tsh 60,000 iwapo kumbukumbu zimekamilika.

Tukiendelea, mtu aliyejijiri mwenye mapato ya mwaka yanayozidi Tsh. milioni 20 atatakiwa kulipa kodi kwa viwango vya PAYE tu kwa mapato yake halisi. Hii ina maana kuwa anaweza kukata gharama stahiki kama vile mafuta ya gari, gharama za maegesho na uchakavu wa gari. Pia wanaweza kuondoa gharama za bidhaa na huduma zinazohusiana na biashara katika kodi. Fursa hii haipatikani kwa waajiriwa wanaolipa kodi ya mshahara (PAYE), hata kwa gharama halali kama vile gharama za usafiri kwenda na kurudi kazini. Mmoja wa washauri wa masuala ya kodi anasema, “watu wanaokatawa kodi zaidi bila makato ni waajiriwa katika sekta binafsi”.¹⁷

Wigo wa Kodi

Wigo wa kodi ni jumla ya idadi ya watu/vyombo vilivyosajiliwa kama walipa kodi na TRA. Hawa ni pamoja na waajiriwa, watu waliojijiri (watu binafsi) na biashara (mashirika).

Majedwali ya 8 na 9 hapo chini yanatoa mchanganuo wa vyanzo na kiasi cha mapato ya kodi kwa mwaka 2016/17. Jedwali la 8 linaonyesha kuwa, mwaka 2016/17, 40% ya mapato ya kodi¹⁸ za ndani yalikusanywa kutoka kwa walipa kodi wakubwa (kampuni za kimataifa na kampuni kubwa za ndani). Jumla idadi ya walipa kodi waliosajiliwa na TRA ni 400,¹⁹ wengi wao wapo Dar es Salaam. 40% nyingine ya mapato ya kodi za ndani yanatokana na kodi ya ushuru na forodha.

Walipa kodi wakubwa pia wanalipa sehemu kubwa ya ushuru, kwa kuwa ni waagizaji wakubwa zaidi wa bidhaa (kama vile waingizaji wa bidhaa za petroli) na wazalishaji. Kampuni zilizobaki na walipa kodi binafsi zinachangia 20% ya mapato ya kodi za ndani. Asilimia hamsini ya jumla ya mapato ya kodi za ndani zinakusanywa kutoka kwa walipa kodi wakubwa 60 tu, hivyo kuonyesha wigo wa kodi kuwa mdogo.²⁰

Jedwali 8: Makusanyo Halisi ya Mapato Kiidara TRA kwa mwaka 2016/17

Idara	Kiasi	% ya Jumla ya Mchango *
Mlipa kodi Binafsi na Wengine	2,874,518.44	20%
Ushuru na Forodha	5,647,947.10	40%
Walipa kodi Wakubwa	5,679,510.11	40%
JUMLA	14,201,975.65	

Chanzo: Tovuti ya TRA, Makusanyo ya Robo Mwaka 2016/17

*Uchambuzi wa % ya mchango umefanywa na Sikika

Jedwali la 9 hapo chini linaonyesha kuwa kodi za watu binafsi zinachangia takriban 1% ya jumla ya kodi za moja kwa moja na kuwa uwiano huu haujabadilika sana katika miaka mitano iliyopita. Kodi ya mshahara (PAYE) na kodi ya shirika zimechangia 28.6% ya jumla mwaka 2011/12 na 26.2% mwaka 2016/17. Kupungua huku katika kodi ya mshahara na kodi ya shirika imetokana na kuondolewa kwa wafanyakazi wasio na sifa kutoka katika utumishi wa umma, kupunguza idadi ya wafanyakazi kunakofanywa na walipa kodi wakubwa katika sekta binafsi na kupungua kasi ya shughuli za uchumi nchini.²¹

17 Taarifa ya ulinganishi na ukotozi wa Kodi ya Mshahara (PAYE) ikilinganishwa na PIT ilikusanywa kwa msaada wa mshauri wa masuala ya kodi aliyehojiwa kwa ajili ya kazi hii.

18 Taarifa ya TRA ya Makusanyo ya Kodi ya Mapato ya Kila Robo Mwaka 2016/17.

19 Taarifa kuhusu idadi ya jumla ya walipakodi wakubwa waliosajiliwa iliyotolewa la Idara ya Elimu kwa Walipakodi.

20 Taarifa iliyotolewa na mtaalamu wa masuala ya kodi wakati wa mahojiano, lakini haijathibitishwa.

21 Wizara ya Fedha na Mipango, Mwongozo wa Maandalizi ya Mipango na Bajeti 2018/19, Dar es Salaam Nov 2017, uk. 28.

Jedwali 9: Kodi za Moja kwa Moja kama Sehemu ya Jumla ya Kodi mwaka 2011/12 na 2016/17

Aina ya Kodi	2011/12*	2016/17**
PAYE	16.9%	16.02%
Kodi ya Shirika	11.7%	10.2%
Kodi Binafsi	1%	1.26%
Kodi ya Ufundi Stadi	2.1%	1.97%
Kodi ya Zuio & Nyinginezo	5.4%	6.56%
Kodi za Moja kwa Moja kama % ya Jumla ya Kodi	37.1%	36.01%

* Chanzo: Utafiti wa CRC Segoma 2013 Jedwali 3, uk 22

Inakadiriwa kuwa idadi ya biashara ndogondogo na za kati nchini Tanzania ni karibu 2,750,000.²² Nyingi kati ya biashara hizi zinaendeshwa katika sekta isiyo rasmi. Biashara zilizosajiliwa ni zaidi ya 100,000 (3.9% ya jumla ya biashara).²³ Kati ya hizi, nyingi ni biashara binafsi (umiliki binafsi). Jumla ya walipa kodi waliosajiliwa ilikuwa milioni 2.2 mwaka 2015.²⁴ (hii ni pamoja na wafanyakazi, watu binafsi na vyombo vya biashara).

Kwa kuangalia Jedwali 9 hapo juu, inaweza kuelezwa kuwa idadi kubwa ya walipa kodi katika biashara ndogondogo na za kati nchini hawalipi kodi. Sehemu ndogo ya biashara ndogondogo na za kati zinazolipa kodi zinachangia 1% tu ya jumla ya kodi zinazokusanywa. Hivyo, walipa kodi wenye sifa (watu binafsi) wanachangia kidogo sana au hawachangii chochote katika mapato ya ndani. Walipa kodi hawa ama ni wadogo, hawaonekani kwa urahisi, wanaweza kuwa wanaficha mapato yao halisi ili wabaki nje ya mtandao wa kodi au vinginevyo inawezekana wanakwepa kulipa kodi.

Inakadiriwa kuwa sekta isiyo rasmi nchini Tanzania inachangia 40% au zaidi ya GDP na inatumia 70% ya rasilimali watu. Kulingana na TRA, katika sekta hii kuna walipa kodi milioni 15. Mapato ya kodi yaliyopotea kutokana na kutoitoza kodi sekta isiyo rasmi yanakadiriwa kuwa 35 – 55% ya jumla ya mapato ya kodi.²⁵ Ripoti ya ISCEJIC (2017) inachukulia kuwa iwapo serikali ingekusanya kiuhalisia angalau robo ya kiasi hiki, ambacho kwa mwaka 2016/17 ingekusanya takribani Tsh bilioni 1,700, sawa na karibu 11% ya jumla ya makadirio ya mapato ya kodi.²⁶

5.3.3 Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014

Kodi ya Ongezeko la Thamani ni kodi ya matumizi au si ya moja kwa moja. Inatumika kwa miama yote ya bidhaa na huduma katika mnyororo wa uzalishaji na usambazaji hadi hatimaye bidhaa inapokuwa imetumika. Mzalishaji, msambazaji, mfanyabiashara au mtoa huduma katika mnyororo huo anakuwa wakala wa kuzuia kodi wa mamlaka ya mapato, amepewa jukumu la kukusanya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) na kuiwasilisha mamlaka ya mapato. Kwa sasa, kiwango cha VAT ni 18% ya bei ya bidhaa au huduma.²⁷ Katika nchi zingine za Jumuiya ya Afrika Mashariki, kiwango hiki kinafanana isipokuwa Kenya ambapo ni 16%.

Yapo malalamiko kwamba kiwango cha VAT ni kikubwa sana kwa kudai kwamba watu wengi nchini ni wenye kipato kidogo. Kipato kinachozalishwa na kaya huishia kutumika katika chakula. Viwango vikubwa vya VAT katika mazingira haya vinafanya utozaji kodi kuwa ni sawa na kurudi nyuma kwa kuweka mzigo wa kodi kwa watu wenye kipato kidogo. Nchi mbalimbali hutumia viwango tofauti vya VAT kwa makundi maalum ya bidhaa kama vile vyakula. Mbinu hii ingefaa kutumika Tanzania ili kupunguza mzigo wa kodi kwa vikundi vyenye kuzalisha kipato kidogo.

Mtu au chombo cha biashara kinatakiwa kujisajili katika VAT wanapofikia kuingiza mapato ya Tsh milioni 100.²⁸ Kiwango hiki cha chini kinatumika kwa vyombo ambavyo vinafanya biashara ya bidhaa. Hata hivyo, kiwango hiki cha juu kinaleta changamoto kwa sasa. Kutokana na athari za mfumuko wa bei, vioski vidogo

22 Ripoti ya Taifa ya Utafiti wa Biashara Ndogondogo na za Kati uliofanywa na FSDT kwa ajili ya Wizara ya Viwanda na Biashara, Des 2012, uk. 27 (jedwali 5.1).

23 kama hapo juu uk. 16.

24 Ripoti ya Takwimu za Kodi ya Ofisi ya Taifa ya Takwimu Tanzania (NBS) 2015/16, Jedwali 3.5, uk.

25 ISCEJIC (2017), uk. 20.

26 kama hapo juu.

27 Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014 Ibara ya 5(1).

28 Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014 Ibara ya 28(4) isomwe

vingi, maduka na wauzaji wa vyakula, hasa katika maeneo ya mijini, wanavuka kwa urahisi kiwango hiki cha chini. Hata hivyo, uwezo wa biashara za aina hii kutimiza taratibu za VAT ni mdogo sana. Pia, uwezo wa TRA kusimamia ongezeko la idadi ya wafanyabiashara waliosajiliwa katika VAT ni mdogo. Ipo haja ya kupitia upya kiwango cha juu cha mapato ili kufanya usimamizi wa VAT kutekelezeka na kuweka utaratibu wa kurekebisha mara kwa mara kiwango cha chini cha mapato ili kujisajili na VAT kwa kuzingatia mabadiliko ya hali ya kiuchumi.

Vyombo vingine ambavyo vinatakiwa kujisajili na VAT, bila kujali mapato yao kwa mwaka, ni vile vinavyotoa huduma za kitaalamu Tanzania Bara, iwe mtu binafsi au kupitia kampuni ya biashara; na chombo au taasisi ya serikali.²⁹ VAT huwasilishwa mamlaka ya mapato kila mwezi. Mtu/chombo kilichosajiliwa na VAT lazima kiwasilishwe ritani za VAT kila mwezi kufika tarehe 20 ya mwezi unaofuata. Mtu au chombo kilichosajiliwa na VAT hulipa kiasi cha VAT iliyolipwa kwa ajili ya bidhaa na huduma kutokana na VAT aliyopokea kutokana na usambazaji wa bidhaa au huduma. Salio, kama lipo, lazima liwasilishwe mamlaka ya mapato. Iwapo salio ni hasi, atatoa ombi la kurejeshewa malipo ya VAT katika mamlaka ya mapato. Hata hivyo, kimsingi, kupokea fedha hizo ni vigumu kutokana na kuwepo kwa utaratibu mgumu wa kufuata.

Ritani za VAT za kila mwezi hutumika kuitaarifu mamlaka ya mapato kuhusu vyombo vingine ambavyo vinafanya biashara na chombo kinachowasilisha ritani. Kwa njia hii mfumo wa VAT unawaunganisha walipa kodi mbalimbali na unaiwezesha mamlaka ya mapato kufuatilia idadi kubwa ya walipa kodi kwa wakati mmoja. Ritani za VAT pia hutoa taarifa muhimu kwa mamlaka ya mapato ili iweze kujua ukubwa wa biashara na kiwango cha kodi inayotakiwa kulipwa.

5.3.4 Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango) 1954

Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango) (EMTA) inaweka ushuru katika bidhaa maalum zilizozalishwa viwandani³⁰ kama vile pombe, vinywaji baridi, maji yaliyofungashwa kwenye chupa, tumbaku, magari na bidhaa za petroli. Ushuru unaweza kuwekwa ili kudhibiti matumizi ya bidhaa maalum na vilevile kuingiza mapato ya ndani. Orodha ya bidhaa zinazotowazwa ushuru na viwango vya ushuru hurekebishwa chini ya Sheria ya Fedha kila mwaka kwa kuzingatia mfumuko wa bei.³¹

5.3.5 Sheria ya Usimamizi wa Forodha Jumuiya ya Afrika Mashariki (EACCM) 2004

Hii ni sheria iliyo chini ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) ambayo inaruhusu Itifaki ya Pamoja ya Forodha miongoni mwa nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki.³² Itifaki hii ilianzisha mfumo wa Viwango vya Pamoja vya Nje (CET). CET ni kiwango cha pamoja cha bei za kuingiza bidhaa (ushuru wa forodha) ambacho hutumika wakati wa kuingiza bidhaa katika nchi yoyote mwanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki. Ushuru wa forodha ni chanzo kikuu cha mapato ya ndani na unasimamiwa na TRA.

Bidhaa huainishwa kulingana na mfumo wa kimataifa wa kuweka msimbo wa HS.³³ CET huamua kiasi cha ushuru wa kuingiza bidhaa kitakacholipwa kwa bidhaa kama ilivyooneshwa na msimbo wa HS. Viwango hivi vya ushuru wa kuingiza bidhaa vinalingana kwa nchi zote wanachama. Hata hivyo, nchi yoyote mwanachama inaweza kuweka ushuru wa ziada katika bidhaa yoyote inayoona inafaa kufanya hivyo, lakini itafanya hivyo kwa makubaliano na nchi zingine wanachama. Ushuru wa ziada unaweza kuwekwa katika bidhaa, kwa mfano, ili kulinda sekta ya viwanda vya ndani kutokana na ushindani wa kimataifa. Hivi karibuni Tanzania imeweka ushuru wa ziada katika saruji kutoka nje ili kulinda viwanda vya saruji vya ndani ya nchi.

5.3.6 Usuluhishi wa Migogoro ya Kodi

Sheria zinazoongoza mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi nchini Tanzania ni Sheria ya Rufaa ya Mapato ya Kodi (TRAA) 2000 na Sheria ya Usimamizi wa Kodi (TAA) 2015. Sheria ya Rufaa za Mapato ya Kodi 2000 imeunganisha usuluhishi wa migogoro ya kodi chini ya sheria moja na kuondoa haki ya mamlaka ya usimamizi wa kodi kuamua migogoro ya kodi. Sheria hii inaweka mfumo wa usuluhishi wa migogoro kuwa mbali na TRA. Lengo kuu la sheria hii lilikuwa kuongeza imani ya walipa kodi kwa mfumo wa usimamizi wa kodi na kuwahimiza kulipa kodi kwa hiari.

29 Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani 2014 Ibara ya 29 (1) & (2).

30 Bidhaa zinazotowazwa ushuru na viwango vya ushuru vimeorodheshwa katika Jedwali la Nne la Sheria hii.

31 Marekebisha haya ya mwaka yametolewa chini ya ibara ya 124(2) ya EMTA.

32 Nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki ni Tanzania, Kenya, Uganda, Rwanda, Burundi na Sudani Kusini.

33 HS ni Mfumo wa Kimataifa wa Utambuzi wa Bidhaa na Kuweka Misimbo. Mfumo huu wa pamoja unaziwezesha nchi zinazoshiriki kutumia msimbo wa pamoja kwa bidhaa zinazouzwa kwa ajili ya masuala ya forodha, na umeandaliwa na Shirika la Kimataifa la Forodha (WCO).

Sheria hii imekuwa msingi wa kuanzisha Bodi ya Rufaa ya Mapato ya Kodi (TRAB) na Mahakama ya Rufaa ya Mapato ya Kodi (TRAT), ambayo maamuzi yake yana mamlaka sawa na ya mahakama ya kisheria. Sheria hii inaiwezesha Bodi (TRAB) kuwa muamuzi pekee wa migogoro yote ya madai ya kodi. Uamuzi wa Bodi unaweza kukatiwa rufaa kwenye Mahakama ya Rufaa ya Mapato ya Kodi (TRAT); na maamuzi ya Mahakama ya Rufaa ya Mapato ya Kodi yanaweza kukatiwa rufaa katika Mahakama ya Rufaa. TRAB na TRAT ni vyombo vilivyo chini ya Wizara ya Fedha na vipo huru mbali na mamlaka ya mapato (TRA). Muhimu zaidi, Sheria hii inaweka taratibu rahisi za kusikiliza migogoro na kuweka masharti kidogo ya utaalamu wa sheria. Kusudio la sheria hii lilikuwa kuwezesha usikilizaji na usuluhishi wa migogoro kwa haraka.

Hata hivyo, Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 imeweka masharti ya lazima ya TRA kupitia pingamizi za walipa kodi kabla hazijakatiwa rufaa TRAB. Mabadiliko haya kwenye sheria yameibua wasiwasi miongoni mwa walipa kodi kuwa uhuru wa mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi umeingiliwa, kwa kuwa sasa walipa kodi hawawezi kutafuta haki mahakamani bila idhini ya mamlaka ya mapato.

Vikwazo katika Mfumo wa Usuluhishi wa Migogoro ya Kodi

Mfumo ulioko wa rufaa ya kodi una vikwazo vikubwa. Mlipa kodi anayebisha kuhusu makadirio aliyofanyiwa kwanza lazima alipe 1/3 ya kodi anayobishia kabla ya pingamizi lake kukubaliwa na TRA kwa ajili ya hatua ya kupitiwa.³⁴ Sharti hili limeandaliwa ili kuwazuia walipa kodi kuweka pingamizi ili kuchelewesha malipo yao ya kodi.

Hata hivyo, malipo yanayotakiwa ni kikwazo kikubwa kwa walipa kodi ambao wana pingamizi la haki kwa makadirio yao, hasa wakati kiasi wanachopinga kinapokuwa kikubwa. Walipa kodi mara nyingi inawawia vigumu kulipa 1/3 ya kiasi hicho, na iwapo msamaha hautatolewa na TRA, watalazimika kutumia gharama kubwa na muda mwingi kukata rufaa TRAB ili kupata msamaha. Walipa kodi pia wanalamika kuwa upitiaji wa suala lao TRA unaweza kufanywa na mtu yule ambaye ametoa makadirio mara ya kwanza badala ya mtu mwingine au kikundi ndani ya TRA.³⁵ Kimsingi, idara tofauti ndani ya TRA inapaswa kufanya kazi ya kupitia suala hilo.

Pia kuna ukomo wa muda ambao mlipa kodi anapaswa kuwasilisha pingamizi kwenye idara ya makadirio ya kodi au uamuzi wa kodi.³⁶ Hata hivyo, muda kama huo hautolewi kwa mamlaka ya mapato, ambayo inaweza kukalia pingamizi kwa muda mrefu bila kufikia uamuzi.³⁷ Kumekuwa na matukio ambapo TRA imechukua muda mrefu zaidi ya miezi sita kujibu pingamizi. Ucheleweshaji unaweza kukatisha tamaa, hasa kwa mlipa kodi mdogo ambaye ana rasilimali chache kufuatilia masuala ya kodi.

Mashauri katika Bodi ya Rufaa na Mahakama ya Rufaa ni ya kisheria. Hata hivyo mashauri hayo hayabanwi na kanuni za ushahidi na Sheria ya Madai 1966. TRAB au TRAT zina mamlaka ya kutafuta na kuzingatia taarifa yoyote wanayoona kuwa inafaa ili kuharakisha uamuzi wa rufaa.³⁸

Hata hivyo, licha ya makusudio ya Sheria ya Rufaa ya Mapato ya Kodi, mashauri yaliyo TRAB na TRAT yanakwamishwa na taratibu ndefu za kisheria. Taratibu za kisheria zinaweka vikwazo kwa walipa kodi (hasa walipa kodi wadogo) ambao wanaweza kulazimika kutafuta wanasheria wa kuwasaidia katika kusuluhisha masuala yao ya kodi. Kuna matukio mengi rufaa ya kodi huko TRAB yameshindikana kutokana na kukiuka masharti ya kisheria badala ya suala husika la kodi ambalo limesababisha kukata rufaa.

Mwenyekiti na wajumbe wa jopo la TRAB na TRAT wanapaswa kuelewa masuala ya kodi, sheria, biashara na fedha.³⁹ Hata hivyo, baadhi ya watoa taarifa muhimu wanaeleza kuwa kumekuwa na matukio ambapo wajumbe hawakuwa wanajua kuhusu masuala ya kodi na biashara. Hii inaleta ugumu kwa walipa kodi wanaotaka kutolewa uamuzi wa haki. Utaratibu uliopo sasa ni kuwa mwenyekiti na makamu mwenyekiti huteuliwa kutoka mahakama na wanatakiwa wawe na angalau cheo si chini ya hakimu mkazi, bila kujali kiwango chao cha uzoefu wa masuala ya biashara au kodi. Siku za nyuma, wanajopo waliteuliwa kutoka sekta binafsi kupitia vyama vya sekta binafsi kama TCCIA. Hata hivyo, hili si tatizo tena. Wizara ya Fedha sasa inaamua kuhusu wanajopo.

34 Ndani ya siku 30 wakati wa kutoa pingamizi kwa Kamishna Mkuu (hatua ya upitiaji wa kiutawala) – Ibara ya 51(5) Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015; na wakati wa kukata rufaa katika TRAB kwa hatua ya kusikilizwa na mahakama, kutoa taarifa ya rufaa ndani ya siku 30 na kukata rufaa TRAB ndani ya siku 45 – Ibara ya 16 (3) (a) & (b) Sheria ya Rufaa ya Kodi ya Mapato 2000.

35 Beleko (2007) ibara ya 1.6.2 uk.13; Ongwamuhana (2011) sura ya 5, uk. 147.

36 Ibara ya 51(1) Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015.

37 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 iko kimya kuhusu muda ambao mamlaka ya kodi inapaswa kushughulikia pingamizi.

38 Ibara ya 22(6) Sheria ya Rufaa za Kodi ya Mapato 2000; Kanuni ya 15(10) Kanuni za Bodi na Mahakama ya Rufaa za Kodi ya Mapato (Marekebisho) 2009.

39 Ibara ya 4(3) na 8(3), Sheria ya Rufaa za Kodi ya Mapato.

Kufikisha mashauri TRAB ni vigumu, hasa kwa walipa kodi wadogo. Masijala ya TRAB ipo Dar es Salaam na Bodi hufanyia mashauri yake mengi jijini Dar es Salaam. Ingawa TRAB ina wajumbe wa bodi katika kila mkoa nchini, rufaa za kodi zinaweza kusajiliwa Dar es Salaam tu. Usikilizaji wa mashauri mikoani hutegemea upatikanaji wa fedha na upatikanaji wa mwenyekiti au makamu mwenyekiti, ambao wanaishi Dar es Salaam. Kumekuwa na matukio mengi ambapo rufaa za kodi mikoani zimechelewehwa kutokana na hali hiyo. Wakati mwingine, walipa kodi mikoani wamekuwa wakiomba rufaa zao za kodi zierendeshwe Dar es Salaam ili kuharakisha mchakato huo. Lakini hii huongeza gharama kwa mlipa kodi.

Kuna haja ya kuharakisha kuupitia mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi ili kuufanya uwe rahisi, wenye ufanisi, unaotoa haki na kupatikana kwa urahisi kwa walipa kodi wote katika maeneo yote ya nchi. TRA ilianza kufanya mradi wa majaribu wa Huduma ya Uwakili kwa Walipa kodi (TAS) mwaka 2014 ili kujaribu mfumo rahisi wa usuluhishi wa migogoro ya kodi katika mkoa wa Manyara, lakini hadi leo, hakuna taarifa yoyote kuhusu hatua waliyofikia.⁴⁰

5.4 Kufuata Taratibu za Kodi

Viwango vya utekelezaji wa masharti ya kodi vinaathiriwa na masuala mbalimbali. Mlipa kodi asipotekeleza masharti ya kulipa kodi inaweza kuwa hataki kulipa kodi au inawezekana haelewi sheria za kodi na taratibu za malipo. Wakati mwingine, walipa kodi wanaweza kuona kuwa kodi fulani zinatozwa bila haki na kwa wengine inawezekana wanashindwa kulipa kodi kwa wakati.

Zifuatazo ni sababu kuu za kushindwa kufuata taratibu za kodi.

Viwango vya Kodi, Kiasi na Kiwango cha Juu cha Kodi

Walipa kodi waliohojiwa kwa ajili ya uchambuzi huu walieleza kuwa viwango vya kodi, kiasi cha mishahara inayotozwa kodi na kiasi cha juu cha mishahara unaotozwa kodi ya mapato na VAT viko nje ya uhalisia uliopo kiuchumi. Watu wanaolipwa mishahara wanaona kiasi cha juu cha mishahara cha Tsh 720,000 ni kidogo sana. Baadhi wamependekezwa kuwa kiasi cha juu kabisa kiongezwe. Vilevile, walipa kodi walitoa maoni kwamba kiasi cha juu kabisa kinachotozwa kodi ya 30% ni kubwa sana.⁴¹ Hakuna sera au mwongozo wa uendeshaji ambao unaweka msingi wa kuamua au kurekebisha viwango vya kodi, kiasi cha mapato yanayotozwa kodi na viwango vya juu vya mapato/mapato kwa mwaka.

Kumbukumbu na Nyaraka za Kodi

Utunzaji wa nyaraka kwa madhumuni ya masuala ya kodi ni changamoto kubwa kwa walipa kodi wengi. Wadau wengi katika sekta isiyo rasmi na Biashara Ndogondogo na za Kati hawana elimu na ujuzi wa kutunza kumbukumbu. Zaidi ya hayo, mazingira ya maeneo ambamo biashara nyingi ndogondogo na za kati zinaendeshwa husababisha ugumu kutoa na kutunza kumbukumbu.

Kwa upande mwingine, Biashara nyingi Ndogondogo na za Kati na biashara za sekta isiyo rasmi hazipati risiti sahihi kutoka kwa wasambazaji wao. Kukosekana kwa risiti sahihi za ununuzi, waendesha biashara hizi hushindwa kutunza kumbukumbu sahihi za mauzo kutokana na woga wa kutozwa kodi kubwa kupita kiasi kutokana na kukosa uthibitisho wa manunuzi.

Taratibu za Malipo ya Kodi na Muda wa Kulipa

Taratibu za malipo ya kodi zinachukuliwa kuwa ngumu na walipa kodi wengi. Ripoti ya Benki ya Dunia kuhusu Kufanya Biashara (Doing Business 2017) imegundua kuwa mfanyabiashara Mtanzania anapaswa kufanya malipo kwa wastani ya kodi 53 kwa mwaka, wajibu unaohitaji kutumia siku 24 za kazi. Matakwa haya yanajumuisha malipo ya makadirio ya awali ya kodi ya mapato, VAT, PAYE, Kodi ya Ufundi Stadi, Kodi ya Zuiro (kwa ajili ya huduma, kodi, nk.), na ada nyingine mbalimbali na ushuru unaochukuliwa na serikali kuu, serikali za mitaa na mashirika mengine ya umma. Mlipa kodi, kutegemea aina ya biashara anayofanya, anaweza kutakiwa kujaza fomu na ritani kwa ajili ya aina moja ya malipo halali au nyingine mara moja kila wiki.

Chama cha Wafanyabiashara ya Utalii Tanzania (TATO), ni chama chenye wafanyabiashara zaidi ya 300 wa biashara ya utalii, wametujulisha kuwa wanachama wao hulipa kodi 37 za aina tofauti, zinazohitaji jumla siku 93 za kuandika kwa mwaka ili kuhakikisha wanafuata taratibu za kodi. Kwa wastani gharama ya mtu mmoja

40 Rafferty & Gillibrand (2014), "Huduma ya Uwakili kwa Walipakodi Tanzania, Pendekezo la Utekelezaji".

41 Malalamiko kuhusu kima cha mapato, viwango vya kodi ya mapato na viwango vya juu vya Kodi ya Ongezeko la Thamani yalitolewa na baadhi ya watu waliohojiwa katika uchambuzi huu.

42 Imeripotiwa katika gazeti la Daily News, Tanzania, tarehe 19 Januari 2018.

kufuatilia taratibu za kodi kwa kila mfanyabiashara ya utalii kwa mwaka ni Tsh milioni 2.9 (wastani. \$1,300).⁴² Benki ya Dunia inakadiria kuwa kutokana na mazingira haya magumu kiwango halisi cha kodi kwa biashara nchini Tanzania kama asilimia ya faida ni 43.9%.⁴³

Masharti magumu ya kutunza kumbukumbu na taratibu za malipo zinafanya gharama za kutekeleza masharti ya kodi kuwa kubwa katika suala la muda, rasilimali watu na fedha. Hii ni hali halisi hasa kwa biashara ndogondogo, ambapo hupoteza siku nzima ya kuingiza kipato kufanya malipo ya kodi moja katika ofisi ya mamlaka ya mapato.

Katika mwaka wa fedha 2017/18, serikali iliondoa masharti kwa mmiliki wa chombo cha moto kulipia leseni ya barabara kwa mwaka TRA. Badala yake serikali imeongeza kiasi kidogo cha ushuru wa mafuta na kuiita ada ya leseni ya chombo chamoto barabarani. Matokeo yalikuwa kwamba mlipa kodi amepunguziwa kodi moja ya kulipia. Utaratibu wa kulipia moja kwa moja ada ya leseni ya barabara umebadilika kuwa utaratibu usio wa moja kwa moja kupitia matumizi ya mafuta ya chombo cha moto. Mara baada ya mfumo wa kukusanya ushuru wa mafuta ulipokamilika na kufanya kazi vizuri, hakukuwa na gharama za ziada za kubadili utaratibu wa kukusanya malipo ya ada ya leseni za vyombo vya moto kutumia barabara moja kwa moja kwa TRA, na hivyo kutumia utaratibu wa malipo yasiyo ya moja kwa moja. Matokeo yake, ugumu wa awali uliowakabili walipa kodi katika kulipia ada ya leseni umeondolewa, wakati serikali imeendelea kupata mapato yake.

Sheria za Kodi Kubadilika Mara kwa Mara / Tafsiri Tofauti za Sheria za Kodi

Katika miaka mitano iliyopita, kumekuwa na mabadiliko makubwa katika sheria kuu za kodi kila mwaka.⁴⁴ Ingawa mamlaka mara kwa mara hucheleva kuchapisha taarifa za mapitio haya, inabaki kuwa jukumu la mlipa kodi kujua kuhusu mabadiliko yoyote yaliyofanyika vinginevyo atapatwa na mshangao muda wa kulipa utakapofika. Pia kumekuwa na matukio ya kutoa tafsiri tofauti za sheria za kodi yanayofanywa na maafisa na idara mbalimbali za TRA au mikoa tofauti ya TRA. Walipa kodi mara nyingi wanakosa uhakika kuwa TRA itatafsiri vipi sheria husika. Rais Magufuli aliibua wazi suala hili, alipokuwa akiwatuhumu baadhi ya maafisa wa TRA kutoza kodi kubwa ya majengo kuliko viwango vilivyowekwa wakati huo wakiwanyanyasa wamiliki wa majengo hayo.⁴⁵

Katika baadhi ya matukio, walipa kodi waliamua kuchukua hatua za kisheria kwa gharama kubwa ili kurekebisha migogoro ya kodi iliyosababishwa na tafsiri potofu ya kodi ndani ya idara za TRA. Takribani miaka mitatu iliyopita, ofisi ya TRA mkoa wa Tanga ghafla ilibadili uainishaji wa HS kwa pembejeo za malighafi iliyoingizwa kutoka nje kwa ajili ya kiwanda cha kuzalisha vipodozi, ambapo ilisababisha ongezeko kubwa la ushuru wa forodha. Wazalishaji wa vipodozi walikata rufaa ambayo ilichukua muda mrefu kuamuliwa na TRA ililazimika kubadili na kufanya uainishaji mwingine halisi/halali.

Kutofautiana kwa Makadirio ya Kodi

Maafisa wa kodi kubadili mara kwa mara makadirio ni suala linaloleta changamoto kwa walipa kodi. Ni jambo la kawaida kwa walipa kodi kupokea makadirio makubwa, ambapo walipa kodi wanapolalamika, mkadiriaji yuleyule hupunguza na kufanya kiasi kuwa kidogo. Mabadiliko hayo ya makadirio kwa kawaida hufanyika bila ufafanuzi kutolewa.⁴⁶ Ni muhimu kutambua kuwa makadirio makubwa kutolewa na baadaye kupunguzwa kwa kawaida wakati wa ukaguzi wa kodi lakini taarifa zake haziandikwi kwenye muhtasari wa ukaguzi. Mchakato wa ukaguzi wa kodi huweza kuchukua muda mrefu (huchukua hata miezi kadhaa), hii inawakatisha tamaa walipa kodi na unaweza kupitiwa zaidi ya mara moja kwa makadirio yaliyozidishwa. Katika sheria hakuna kifungu cha kisheria kinachoeleza ukomo wa muda wa kufanya ukaguzi wa kodi.

Kutoza Adhabu Kali na Riba kwa Kucheleva Kulipa

Adhabu kali inayotolewa na riba kwa kucheleva kulipa kodi ni mambo yanayochukuliwa kuwa kigezo muhimu

43 Benki ya Dunia Ripoti ya 'Kufanya Biashara 2017', uk. 244.

44 Sheria mpya ya Kodi ya Ongezeko la Thamani ilianzishwa mwaka 2014 na Sheria ya Usimamizi wa Kodi mwaka 2015, na kila mwaka Sheria za Fedha hufanyia mabadiliko sheria nyingi za kodi, ikiwa ni pamoja na Sheria ya Kodi ya Mapato, Sheria ya Ushuru (Usimamizi na Viwango vya Kodi), na nyinginezo.

45 Imeripotiwa tarehe 15 Machi 2018 katika tovuti ya Daily News: <https://dailynews.co.tz/~dailynew/index.php/home-news/56519-jpm-taxation-must-not-be-burdensome>.

46 Imechukuliwa kutoka majadiliano yasiyokuwa rasmi na walipakodi mbalimbali.

kuhakikisha watu wanalipa kodi kwa wakati. Ukishindwa kulipa kodi kwa wakati unapewa adhabu ya kulipa 5 currency points kwa kila mwezi uliochelewa kulipa.⁴⁷ (currency point) ni sawa na Tsh 15,000.⁴⁸ Hivyo, ucheleweshaji wa malipo ya mwezi mmoja unasababisha kupewa adhabu ya Tsh 75,000. Kwa kuongezea katika adhabu, riba inayotozwa pia hutozwa ushuru kwa kiwango cha kisheria kinachoongezeka kila mwezi.⁴⁹ Imetokea mara nyingi adhabu na riba kwa kuchelewesha malipo ya kodi inakuwa mara kadhaa zaidi ya malipo halisi. Ni jambo la kawaida mlipa kodi kufilisika au kwa kutishiwa kuzuiwa kuzalisha kipato wanapokabiliwa na adhabu hizo. Lengo la adhabu lisiwe kusababisha madhara makubwa kwa mlipa kodi.

Tishio la adhabu kubwa pia ni jambo linalosababisha wakwepa kodi kujificha wasionekane kwa Mamlaka ya Mapato. Adhabu ya wastani inaweza kuchangia kuongeza utekelezaji wa masharti ya kodi siku za baadaye. Katika mkutano wa hivi karibuni wa TNBC, Rais Magufuli alimuagiza Waziri wa Fedha na Mipango na TRA kuangalia upya kodi za siku za nyuma ambazo hazijalipwa kwa mtazamo wa kuzipunguza au kusamehe (pamoja na riba na adhabu), kwa kuwa lengo la kutoza kodi si kuwaathiri walipa kodi.⁵⁰

Mashine za Risiti za Kielektroniki (EFD)

Tangu mwanzoni mwa muongo huu, serikali imetaka wafanyabiashara wote, ikiwa ni pamoja na wanaomiliki ardhi kutumia Mashine za Risiti za Kielektroniki (EFD). Mashine hizo zimeunganishwa na kituo cha data cha TRA, ambacho hutunza kumbukumbu za miamala yote inayofanywa na chombo cha biashara kinachotumia EFD. Kanuni maalum zinazoongoza matumizi ya EFD zimetolewa chini ya Sheria ya Usimamizi wa Kodi ya Ongezeko la Thamani (VATA) na Sheria ya Usimamizi wa Kodi (ITA).⁵¹ Sheria ya Usimamizi wa Kodi pia inaeleza kuhusu mashine za EFD.⁵² Hata hivyo, baadhi ya walipa kodi wamepata matatizo na EFD. Kumekuwepo matukio ya kuchukuliwa data zisizo kamili au kuchukuliwa data kimakosa. Hii kimsingi imewaathiri wale wanaotaka kurejeshewa VAT ambapo wamekuta ankara zimeingizwa au kutolewa kwenye akaunti zao kimakosa.⁵³

Kesi ya JWT Dhidi ya Matumizi ya Mashine za Risiti za Kielektroniki (EFD)

Mgomo wa kutumia mashine za EFD kwa kiasi fulani umetokana na mtazamo ulioenea kuwa mfumo wa kodi hauwezi kwenda na hali halisi inayowakabili wafanyabiashara wadogo. Suala hili limeenea kwa umma mwaka 2014 wakati kikundi cha wafanyabiashara Kariakoo, eneo kuu la biashara Dar es Salaam, walipogoma kutumia mashine. Madai yao yalikuwa kwamba, EFD zinachukua kumbukumbu za mauzo, wafanyabiashara mara nyingi wamekuwa hawana nyaraka sahihi za kuingiza bidhaa zinazoonyesha gharama halisi za bidhaa zilizoingizwa nchini.

Kukosekana kwa nyaraka hizo, inawawia vigumu wafanyabiashara kujua gharama za bidhaa kulingana na faida. Baadhi ya waingizaji wakubwa wa bidhaa, ambao wafanyabiashara hununua bidhaa kutoka kwao hukwepa kulipa kodi (ya ushuru) sahihi za kuingiza bidhaa na hawatoi nyaraka sahihi kwa wafanyabiashara wanaonunua kwao. Suala hili liliamuliwa wakati kikundi cha wafanyabiashara hao, ambao baadaye walikisajili kikundi kama Jumuiya ya Wafanyabiashara Tanzania, (JWT). Kikundi hicho kilijadiliana na TRA ili kuweka gharama maalum za kuingiza bidhaa ambazo wafanyabiashara hao wamekuwa wakiziua bila kujali kuwepo kwa nyaraka za kuziingiza nchini. Hii kwa upande mwingine ilionyeshwa kwenye gharama zao za mauzo. Baada ya kufikia maelewano haya na TRA, wafanyabiashara hao walianza kutumia mashine za EFD. JWT pia waliomba TRA wawape masharti rahisi ya kutunza kumbukumbu jambo ambalo limepunguza muda unaotumika katika usimamizi.⁵⁴

Suala la JWT linaonyesha uhusiano uliopo kati ya kodi kubwa mbalimbali na linaonesha haja ya mfumo kuwa rahisi, wenye uwazi na unaotoa haki, ili wadau wote katika mnyororo wa biashara waweze kuwa na uhakika wa kodi yao na kulipa kodi. Usuluhishi wa tatizo hilo hatimaye umeonyesha kuwa inawezekana kufikia mpango unaotekelezeka ambao ni nje ya taratibu za kawaida lakini unasaidia kukusanya kodi halali na kufanya walipa kodi kulipa kodi.

47 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 Ibara ya 78(1)(b).

48 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 Jedwali la Pili.

49 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 Ibara ya 75 (1).

50 TNBC, 19 Machi 2018, Ikulu, Dar es Salaam.

51 Kanuni za VAT (Mashine za Risiti za kielektroniki) 2010, na Kanuni za Kodi ya Mapato (Mshine za Risiti za Kielektroniki) 2012.

52 Sheria ya Usimamizi wa Kodi 2015 Ibara ya 36.

53 Imechukuliwa kutoka majadiliano yasiyo rasmi na walipakodi na washauri wa masuala ya kodi.

54 Imechukuliwa kutoka mahojiano na mwenyekiti wa JWT.

Ingawa suluhisho lililofikiwa limewahamasisha wafanyabiashara wadogo na wa kati kuamua kuwa sehemu ya mtandao rasmi wa kodi, bado linahitajika suluhisho tofauti ili kushughulikia sababu ya msingi inayowafanya waagizaji wakubwa washindwe kufuata masharti ya kodi.

5.5 Kukwepa Kulipa Kodi

Ukwepaji kodi unajumuisha hila za kutumia mwanya katika sheria zilizopo za taifa za kodi na mikataba ya kodi ya kimataifa kujipunguzia jukumu la kulipa kodi. Utaratibu huu ni kinyume na msimamo wa kisheria.⁵⁵ Duniani kote, matajiri huhamisha mali zao kwenda nchi za nje kwenye viwango vidogo vya kodi ili kuepuka kulipa kodi nyumbani. Taratibu hizi zimejulikana kama ‘tax havens’. Baada ya muda, mashirika ya kimataifa yalianza kutumia mbinu hizohizo kukwepa kodi. Nchini Tanzania, kutokana na kukosa ujuzi uliohitajika, inaweza kuchukuliwa kuwa ukwepaji kodi ni suala lililofanywa na makampuni ya kimataifa na walipa kodi wakubwa wa ndani ambao wamepata utaalumu katika eneo hili.⁵⁶

Hata hivyo, ni vigumu kuthibitisha namna jambo hili lilivyoenea na kiasi kamili cha kodi kilichopotea. Moja ya mbinu za ukwepaji kodi zilizotumiwa na mashirika ya kimataifa ni kuzidisha gharama ya thamani za pembejeo zinazotumika ili kufidia gharama hizo dhidi ya faida iliyozalishwa nchini Tanzania. Utaratibu huu hasa una faida zaidi wakati wa kuingiza bidhaa zenye msamaha wa ushuru, kama ilivyo kwa mafuta yanayoingizwa kwa ajili ya kutumiwa na kampuni za madini na kampuni zilizo katika Kanda Maalum za Uwekezaji (EPZ).⁵⁷

Makadirio yanaonyesha kuwa katika kipindi cha 2007–11, USD bilioni 7.73 zimekamuliwa kutoka kwenye uchumi wa ndani kutokana na kutoa ankara kwa udanganyifu (kuzidisha au kupunguza kiasi cha ankara).⁵⁸ Njia ya udanganyifu wa ankara na nyingine za kukwepa kodi kama kuwekeza kwa kutumia mkopo zaidi⁵⁹ zinapotumika kati ya kampuni zinazohusiana (kama vile matawi ya kampuni za kimataifa katika nchi mbalimbali), inajulikana kama utaratibu wa kuhamisha thamani. Sheria ya kodi ya mapato inaeleza hatua za kupambana na utaratibu huu.⁶⁰ Hata hivyo, kwa kutambua kuwa sheria peke yake haitoshi kushughulikia uhamishaji wa thamani, kanuni maalum zimetungwa ili kupambana na utaratibu huu.⁶¹ Sehemu maalum ya TRA, Kitengo cha Kodi cha Kimataifa (ITU), kilianzishwa mwaka 2011 ili kupambana na uhamishaji wa thamani na masuala mengine ya kukwepa kodi.

Kumekuwa na kampeni mfululizo na iliyoenea dhidi ya ukwepaji kodi nchini Tanzania inayofanywa na asasi za kijamii (Policy Forum, The Tanzania Tax Justice Network) na baadhi ya wabunge.⁶² Suala hili limepata mashiko duniani katika miaka ya hivi karibuni. Taasisi ya “Tax Justice Network”, ambayo ni AZAKI yenye makao huko Uingereza, imefanya kampeni kwa wingi dhidi ya ukwepaji kodi.⁶³

Kesi ya hivi karibuni inayohusisha kampuni ya Apple kupata msamaha wa kodi inaonekana kama ni ukwepaji wa kodi. “Mnamo Mei 2013, Apple ilipanga kukopa USD bilioni 17, kugharimia sehemu ya gawio maalum, badala ya kutumia fedha zake zilizolimbikizwa hadi kufika USD bilioni 145 zilizohifadhiwa mahali zisipotozwa kodi. Hii ilikuwa njia ya kuokoa gharama za kodi ili kuwaridhisha wanahisa kuliko kuhamisha faida ambayo itakatwa kodi; na marejesho ya kodi yangekatwa kodi”.⁶⁴

Umuhimu wa kusamehe kodi katika mfumo wa fedha duniani ni mkubwa. Wakati wa mazungumzo ya Brexit

55 Kitabu cha hivi karibuni kilichoandikwa na Fjellstad & others, eds., (2017), ‘Lifting the Veil of Secrecy’, kimechapishwa na CMI, Norway, kinatoa taarifa za kina kuhusu ukwepaji kodi na kutolipa kodi kutoka Afrika.

56 Taarifa hizi zimechukuliwa kutoka majadiliano na washauri wa masuala ya kodi waliohojiwa katika utafiti huu.

57 Biashara zilizosajiliwa chini ya Kanda Maalum za Kiuchumi hupata vivutio mbalimbali vya kodi ambavyo ni pamoja na msamaha wa kodi ya shirika kwa miaka kumi; kulipa ushuru wa kuingiza bidhaa, ushuru wa forodha, VAT na kodi zingine kwa ajili ya bidhaa zinazotumika kama malighafi, mashine, nk.; na msamaha wa kodi ya zuio kwa miaka kumi.

58 ISCEJIC (2017) uk13 (ibara ya 3.1), ikinukuu ripoti ya 2014, Hiding in Plain Sight, iliyoandikwa na shirika la Marekani ambalo limechambua utakatishaji haramu wa fedha, Uaminifu wa Kifedha Duniani (GFI). (www.gfintegrity.org).

59 Uwekaji wa mtaji mdogo unarejelea hali ambapo deni la kampuni ni kubwa sana kuliko hisa zake. Hii hasa hutokea hasa kwa mashirika ya kimataifa ambayo yanaonekana kuwa na mikopo mikubwa sana ya mikopo kutoka nje kwa ajili ya uwekezaji wa ndani, hivyo kuongeza gharama na kupunguza faida kwa kulipa riba na wakati huohuo kuhamisha mtaji kwenda nchi za nje kama marejesho ya mkopo.

60 Kifungu cha 33–35, Sheria ya Kodi ya Mapato.

61 Kanuni za Kodi ya Mapato (Bei ya Uhamishaji wa Fedha) 2014

62 Mh Zitto Kabwe MB, Kiongozi wa chama cha ACT-Wazalendo, na waziri kivuli wa fedha mstaafu amekuwa mmoja wa Wabunge maarufu aliyekuwa akipambana dhidi ya ukwepaji kodi...

63 Pepo za Kodi ni mamlaka huru ambapo viwango vya kodi ni vya chini au kodi haitozwi na taarifa zinakuwa za siri kuhusu umiliki wa kampuni zilizosajiliwa pale. Pepo maarufu za kodi ni pamoja na Bermuda, Switzerland, Netherlands, Luxembourg, Ireland, Singapore, Mauritius, Visiwa vya Cayman, Visiwa vya Channels, Bahamas na Monaco – kama ilivyoriptiwa katika fortune.com, tarehe 22 Februari 2017, “The 12 most lucrative tax havens in the world”, by Andrew DePietro.”

64 ICTD Working paper 13, uk. 15.

kati ya Umoja wa Ulaya (EU) na Uingereza, viongozi wa Umoja wa Ulaya wameeleza wasiwasi kuwa Uingereza inaweza kusamehe kodi katika mipaka ya Umoja wa Ulaya kufuatia kujiondoa kwake kwenye Umoja huo. Viongozi wa Uingereza waliongeza wasiwasi huo kwa kudokeza kuwa Uingereza inaweza kuwa nchi inayotoza kodi ndogo zaidi kufuatia Brexit. Madhumuni yao ni kushawishi makampuni makubwa, hasa taasisi kubwa za fedha za kimataifa zilizo katika jiji la London, kubakiza mitaji yao Uingereza badala ya kuhamisha kwenda nchi zingine za Umoja wa Ulaya.

5.6 Kuacha Kulipa Kodi

Kuacha kulipa kodi ni kosa la jinai. Hii ni pamoja na shughuli kama vile utakatishaji fedha, ulanguzi na kufanya shughuli bila kulipa kodi (sekta isiyo rasmi). Kutolipa kodi kunakadiriwa kuingiza hasara ya Tsh bilioni 3,400 za mapato ya kodi katika mwaka wa fedha 2015/16.⁶⁵ Ni vigumu kugundua kutolipa kodi ni jambo lililoenea kwa kiasi gani, au wahusika wakuu ni kina nani, kutokana na aina ya shughuli. Wakati wakwepa kodi wanapopatikana ndipo suala la kutolipa kodi linapojulikana.

Inakadiriwa kuwa wafanyabiashara milioni 1.6 tu kati ya milioni 15 wa sekta binafsi ndio walio katika mtandao wa kodi.⁶⁶ Wafanyabiashara katika sekta isiyo rasmi wanaojishughulisha na kilimo, ujenzi na biashara wanatoa mchango kidogo sana wa kodi.

Pia kuna watoa huduma za kitaalamu, kama vile ushauri huru, ambao wangeweza kufuatiliwa vizuri ili kuhakikisha wanalipa kodi. Mwaka 2017 serikali ilijaribu kuwafuatilia wafanyabiashara na watoa huduma wa sekta isiyo rasmi kwa kuanzisha usajili, kwa madhumuni ya kukusanya kodi za wafanyabiashara wadogo na watoa huduma kama machinga, mama ntilie, wasimamizi wa matukio na washereheshaji (mc).⁶⁷ Ulanguzi wa bidhaa nchini ni jambo la kawaida na huripotiwa mara kwa mara kwenye vyombo vya habari. Ulanguzi hufanyika kwa njia mbalimbali, ikiwa ni pamoja na:

- Bidhaa zinazolangukiwa huingizwa nchini kupitia njia za panya. Hizi ni njia za ardhini kupitia mipaka ya nchi au maeneo ya pwani yasiyo na uangalizi.
- Bidhaa zilizoingizwa kupitia bandari ya Dar es Salaam ambazo zilikaguliwa kimakosa au hazikukaguliwa kabisa na zilifichwa katikati ya bidhaa zingine.
- Bidhaa zilizodaiwa kuwa ni bidhaa zinazopitishwa kwenda nchi nyingine hazilipiwi ushuru wa forodha, lakini zimepitishwa kupitia lango la kuingilia (k.m. bandari ya Dar es Salaam), zinapakuliwa ndani ya nchi kwa ajili ya matumizi ya ndani badala ya kusafirishwa kwenda nje ya nchi.

Ulanguzi wa aina hii unahitaji mpangilio mzuri na mtandao wa waliokula njama. Kuna shaka kuwa maafisa wa forodha ama wamekula njama na wakwepa kodi au hawana uwezo wa kubaini vitendo vya kukwepa kodi. Katika miaka miwili iliyopita, serikali imechukua hatua kali za kudhibiti ulanguzi na vilevile njia nyingine za ukwepaji kodi kama utakatishaji fedha, kupata mtaji kwa njia haramu na rushwa. Hatua hizi ni pamoja na ukaguzi wa mara kwa mara wa bidhaa zilizoingizwa bandarini na uthibitisho makini wa bei za bidhaa zilizoingizwa ili kupunguza kughushi ankara na kutoa tamko la wongo kwa bidhaa zinazoingizwa. Kuongeza udhibiti katika njia za kutokea nje ya nchi kama vile uwanja wa ndege zinazotumika ili kupunguza mzunguko wa mtaji haramu (fedha, dhahabu na madini ya vito) kusafirishwa kwenda nje ya nchi.

5.7 Vivutio na Misamaha ya Kodi

Vivutio vya misamaha ya kodi vimeelezwa katika sheria za kodi. Vivutio vinatoa nafuu katika kodi au ushuru fulani kwa walipa kodi fulani au sekta fulani za viwanda. Kwa mfano, msamaha wa kodi ya mapato hutolewa kwa wabunge, mashirika ya misaada na wale wanaofanya shughuli maalum za kiuchumi kama vile wakulima wadogo au watoa huduma za elimu. Vivutio pia vinaweza kutolewa chini ya sheria zisizokuwa za kodi na kupitia njia nyingine za dharura kama vile matangazo ya serikali (GN) na maagizo ya wizara.⁶⁸

65 ISCEJIC (2017) uk. vi.

66 ISCEJIC (2017) uk. 20.

67 Sheria ya Fedha 2017 Kifungu cha 49.

68 Sheria zisizokuwa za kodi ni sheria ambazo hazikuorodheshwa katika Jedwali la Kwanza la Sheria ya Mamlaka ya Mapato Tanzania na ambazo hazidani na tafsiri iliyotolewa chini ya Sheria ya Mamlaka ya Mapato na ambayo hailingani na tafsiri iliyotolewa chini ya Sheria ya Usimamizi wa Kodi. Sheria hizi hazishughulikii kodi moja kwa moja lakini zina athari katika kodi kutokana na masharti yao. Kwa mfano, Sheria ya Ukanda Maalum wa Biashara inayowapatia wawekezaji miaka kumi ya uwekezaji bila kulipa kodi, ambayo kwa upande mwingine inaleta athari katika ukusanyaji wa kodi ya mapato.

Makadirio yanaonyesha kuwa misamaha ya kodi imepunguza mapato ya kodi kwa Tsh bilioni 670 katika mwaka 2015/16. Kiasi hiki ni sawa na 16% ya jumla ya mapato ambayo hayakupokelewa kupitia misamaha ya kodi, ukwepaji kodi na kuacha kulipa kodi mwaka 2015/16.⁶⁹ Mwaka 2012, inakadiriwa kuwa mapato ya kodi yaliyopotea kupitia misamaha yalikuwa Tsh bilioni 458.

Vivutio Vilivyotolewa Chini ya Sheria Zisizokuwa za Kodi

Sheria zisizokuwa za kodi ni sheria ambazo zina athari katika mapato ya kodi, lakini kitaalamu hazichukuliwi kama sheria za kodi. Hizi zinaweza kuwa sheria na kanuni ambazo zinaongoza uwekezaji fulani katika biashara au shughuli fulani ya kiuchumi kama vile usafirishaji bidhaa kwenda nje. Kwa mfano, wawekezaji katika Ukanda Maalum wa Kiuchumi (SEZ) au Ukanda Maalum wa Uzalishaji Bidhaa za Kwenda Nje (EPZ) wanastahili misamaha ya kodi mbalimbali. Kwa suala la tasnia ya uchimbaji madini, Mikataba ya Uendelezaji Migodi (MDA) imeweka masharti maalum kwa wawekezaji hao, ikiwa ni pamoja na misamaha ya kodi fulani. Programu ya serikali ya Kilimo Kwanza inatoa vivutio maalum vya kodi kwa uwekezaji mkubwa katika sekta ya kilimo.

Mifano mingine ni pamoja na maagizo ya wizara mara kwa mara na matangazo ya serikali (GN) ambayo yanatoa misamaha kwa vitu maalum, kama vile msamaha wa kodi kwa ajili ya kuingiza nafaka wakati kukiwa na upungufu wa chakula. Orodha yenye mifano zaidi ya sheria zisizokuwa za kodi imetolewa katika Kiambatisho 5.

Hivi karibuni serikali imeweka wazi matumizi yake ya vivutio vya kodi. Wizara ya Fedha sasa inachapisha ripoti za misamaha ya kodi kwenye tovuti yake. Hata hivyo, ripoti hii inaonyesha misamaha ya ushuru wa forodha na VAT tu. Haitoi hesabu za kodi ya mapato kwa mashirika na misamaha mingine, hasa misamaha iliyotolewa chini ya sheria zisizokuwa za kodi.

Ripoti iliyoandaliwa kwa ajili ya Wizara ya Fedha mwaka 2013 ilipendekeza vivutio vyote vya kodi viondolewe.70 Dondoo ya mapendekezo imewekwa katika Kiambatisho 6 hapo chini. Ripoti hii inatoa orodha pana ya vivutio vyote vilivyopo vya kodi, pamoja na mapendekezo ya kurekebisha, kuondoa au kubakiza masharti. Ripoti hiyo inarejelea Mauritius kama mfano wa nchi yenye mafanikio ambayo imetumia mkakati kama huo. Kwa kuongezea katika kuondoa vivutio vya kodi, Mauritius pia ilirekebisha viwango vyake vya kodi na mfumo wa usimamizi wa kodi. Matokeo yake kukawa na utaratibu wa kodi ulio rahisi na wa haki na mapato ya ndani yakaongezeka kwa serikali ya Mauritius.

Mwaka 2014 ilipitishwa sheria mpya ya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) iliyokusudia kupunguza misamaha na kuweka uhibitaji mkali zaidi katika kutoa misamaha. Sheria hii imechukua nafasi ya Sheria ya VAT 1998, ambayo imerejewa upya mara kadhaa ili kutoa misamaha na matokeo yake imekuwa vigumu kuisimamia.⁷¹ Sheria mpya imeweka vigezo vinavyoizua Wizara ya Fedha kutoa misamaha ya VAT kiholela kwa wawekezaji na biashara nyingine. Bunge pia limepewa mamlaka makubwa ya kuchunguza mfumo wa kutoa vivutio. Hata hivyo, hili lilifanikiwa kidogo katika sheria mpya kutokana na ushawishi mkubwa kutoka sekta binafsi.⁷²

6. Majadiliano ya Mwisho na Mapendekezo

Vipengele mbalimbali vya mfumo wa kodi Tanzania vinahitaji kupitiwa ili kuongeza utekelezaji wa masharti ya kodi na kuhakikisha kuwa ukusanyaji wa mapato unaendeshwa kwa haki na usawa. Masuala kama wigo wa kodi, haki za mlipa kodi, umuhimu wa kodi za aina mbalimbali kwa nchi, kiwango na unafuu wa kodi, uwezo wa mamlaka ya mapato kusimamia ulipaji kodi nchini kote, gharama zinazoambatana na kulipa kodi kwa mlipa kodi, haki, usawa pamoja na muundo wa mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi unapaswa kujumuishwa katika upitaji. Tumewasilisha muhtasari wa masuala muhimu hapo chini.

Mtazamo wa Kodi Wenye Madhara/Viwango vya GDP

Malengo ya mapato kwa sasa yanazingatia mahitaji ya matumizi ya serikali na malengo ya viwango vya GDP badala ya uwezo wa walipa kodi kulipa au makubaliano miongoni mwa wadau. Nchi mbalimbali zinazoendelea zenye uchumi unaotegemea uchimbaji wa maliasili mara nyingi zinakuwa na rekodi ya viwango vikubwa vya ukuaji wa uchumi. Hata hivyo, ukuaji huu hautafsiriwi kama ongezeko la utajiri na maendeleo katika sehemu

69 ISCEJIC (2017) uk. vi.

70 CRC Sogema 2013 ripoti.

71 Fjeldstad & others, eds., (2017), 'Lifting the Veil of Secrecy', uk. 94.

72 Kama hapo juu uk. 95

zote za jamii. Kupanga malengo ya mapato ya kodi kama asilimia ya ongezeko la haraka la GDP inawezekana kwa walipa kodi wenye kipato kidogo ikawa mzigo mzito kwao iwapo uwezo wao wa kulipa hautazingatiwa wakati wa kutunga sera.

Maslahi ya Walipa kodi na Ushirikishaji wa Umma

Hakuna sera ya kodi iliyo maalum kwa ajili ya kulinda maslahi ya walipa kodi. Ukimya huu umesababisha kuibuka kwa utaratibu ambapo serikali kuu, serikali za mitaa na wakala wa serikali wanaweza kuwatoza walipa kodi kodi za aina mbalimbali, ushuru, ada na malipo mengine. Sera inayomlenga mlipa kodi inapaswa kutoa mwongozo kuhusu mzigo wa kodi utakaobebwa na mtu, gharama inayovumilika inayoambatana na ulipaji kodi. Ripoti ya CMI (2012:1) inaelezea suala hili katika nchi za Afrika kusini mwa jangwa la Sahara: “Fursa muhimu za kuungwa mkono mageuzi ya kisiasa ipo katika kuweka msisitizo zaidi ‘upande wa mahitaji’, yaani katika kujenga ushiriki mpana zaidi katika masuala ya kodi.

Mjadala wa Umma kuhusu kodi nchini Msumbiji, Tanzania na Zambia kwa kiwango kikubwa yanahusu kutoza kodi makampuni ya kimataifa. Ingawa hili ni muhimu, ushirikishwaji mkubwa kuhusu mfumo wa kodi na matumizi ya umma haupo. Hili pia limeonekana katika majadiliano ya Bunge kuhusu utozaji kodi. Ili kuhimiza ushirikishaji huu, mchakato wa bajeti ya mwaka ungefanywa kuwa wazi zaidi na jumuishi. Walipa kodi na wadau wengine wanastahili kupewa nafasi kubwa zaidi katika kuchangia na kutoa ushawishi katika mchakato huo.

Ukwepaji na Kutolipa Kodi

Ingawa mwelekeo wa hivi karibuni wa ongezeko katika ukusanyaji wa kodi ni mzuri na unatia moyo, wasiwasi mkubwa umeibuka kuhusu vipengele fulani vya mapato ya kodi za ndani. Ripoti ya ISCEJIC 2017 inakadiriya kuwa nchi inapoteza Tsh bilioni 4,090 kwa mwaka katika mapato kutokana na vivutio vya kodi vilivyotolewa, uhamishaji wa mtaji haramu, kushindwa kutoza kodi sekta isiyo rasmi na aina zingine za ukwepaji kodi.⁷³ Hii kwa wastani ni sawa na 30% ya jumla ya mapato ya kodi kwa mwaka. Kwa upande mwingine, nchi inaachilia au inapoteza fedha nyingi za mapato ya kodi, na kwa upande mwingine, mahitaji ya fedha yanaongezeka kwa kasi, kama ilivyoshuhudiwa na ongezeko la matumizi ya serikali na ukuaji wa deni la taifa. Deni la taifa limefikia Tsh bilioni 47,823⁷⁴ mwaka 2017, ongezeko la Tsh bilioni 5,000 katika mwaka uliopita.

Taasisi za dini chini ya ISCEJIC zimehimiza kuondolewa kwa vivutio vya kodi kama vile misamaha ya VAT katika sekta ya mafuta na gesi na misamaha ya EPZ/SEZ na pia kuweka juhudi za pamoja kupambana na ukwepaji wa kodi.⁷⁵ Ripoti yao ya 2017 ni ya ufuatiliaji wa ripoti kama hiyo ya mwaka 2012 ambayo ilichapisha uchambuzi wa mapato ya kodi yaliyopotea na kupendekeza kuondolewa kwa vivutio vya kodi na hatua kuchukuliwa kupambana na ukwepaji na kutolipa kodi. Ripoti ya mwaka 2017 imeorodhesha maeneo maalum ambapo mapendekezo ya wakati uliopita yalishughulikiwa na serikali na pale ambapo bado hatua zinahitaji kuchukuliwa. Chini ya Rais Magufuli, kumekuwa na mwelekeo mpya kuhusu ukusanyaji wa kodi, usimamizi wa utekelezaji na hatua za kupambana na ukwepaji wa kodi. Rais mwenyewe amekuwa akifuatilia masuala haya, kwa kufanya ziara za kushtukiza katika bandari ya Dar es Salaam kuchunguza matukio ya ukwepaji kodi.

Kupanua Wigo wa Kodi

Walengwa wakuu wa msukumo huu wa ukusanyaji wa kodi ni walipa kodi wakubwa, wawekezaji kutoka nje na walipa kodi wengine wa kawaida ambao wanajulikana vizuri na mamlaka ya mapato. Hii si ajabu kwa kuzingatia kuwa 80% ya mapato ya kodi ya ndani inatokana na chanzo hiki. Hata hivyo, hali hii ya kuwalenga kupita kiasi walipa kodi wakubwa ina vikwazo vyake. Kiasi fulani tu cha kodi ya ziada inaweza kupatikana na kuondoa vivutio na kuziba mianya ya kodi. Kuna haja ya kupanua wigo wa mapato ya kodi kuingiza sehemu kubwa ya watu ambao kwa sasa wanachangia 20% tu ya mapato ya kodi za ndani. Pia kuna haja ya kushughulikia kwa dhati masuala yanayoathiri ulipaji kodi miongoni mwa walipa kodi wadogo na wale walio katika sekta isiyo rasmi. Hili ni kundi la watu linaloongezeka kwa kasi sana na chanzo kikubwa cha kuongeza mapato ya kodi za ndani katika muda wa kati na mrefu.

Ni muhimu kupitia sheria za kodi na masharti ya kiusimamizi ili kuzifanya kuwa rafiki kwa walipa kodi ambao wanapata kipato kidogo, wana ujuzi mdogo wa utunzaji wa hesabu au hawana ujuzi kabisa na ambao

73 ISCEJIC (2017) uk. v.

74 Wizara ya Fedha (9 Des 2017), op dondoo, uk. 7.

75 ISCEJIC (2017) uk. 37.

inawezekana wanaishi katika maeneo mbalimbali ya kijiografia na maeneo magumu kufika. Moja ya njia ambazo zinaweza kutumiwa ni kutenganisha masharti kwa ajili ya watu binafsi na biashara ndogondogo na za kati katika Sheria ya Kodi ya Mapato pawepo na sheria tofauti, ambazo zinaweza kuoanishwa katika mazingira maalum ya biashara ndogondogo na za kati na walipa kodi wenye kipato kidogo. Lengo kuu linapaswa kuwa kuwawezesha walipa kodi hawa kulipa kodi inayoeleweka na rahisi, kwa njia rahisi na ufanisi, bila ugumu na usumbufu. Kila mlipa kodi anapaswa kuwa na uhakika wa idadi ya kodi atakazolipa, kiasi cha fedha na anapaswa kulipa lini na kwa namna gani. Kwa kuongezea, adhabu na riba kutokana na kuacha kulipa au kuchelewesha malipo zinapaswa kuwa za kiasi na nafuu. Sheria ya kodi ya namna hiyo itaingiza watu wengi kwenye wigo huo wa kodi na kuhamasisha watu kulipa kodi.

Pia kuna haja kubwa ya kupitia viwango na ngazi za kodi ili ziendane na uhalisia wa mapato ya watu na kufanya ulipaji kodi kuwa wa haki miongoni mwa makundi yote ya walipa kodi, wawe wafanyakazi au watu waliojiajiri. Inabidi kuangalia uwezekano wa kupunguza idadi ya kodi na jumla ya malipo ya kodi, ikiwa ni pamoja na zile za mamlaka ya serikali za mitaa na mashirika ya umma. Mfano wa mabadiliko katika utaratibu wa malipo ya ada ya leseni ya vyombo vya moto kutumia barabara ni jambo zuri la kujifunza. Mabadiliko kama hayo yanaweza kufanyika katika malipo mengine ya kodi ili kuendelea kurahisisha malipo ya kodi na ukusanyaji wa kodi.

Kuna ugumu wa kutoza kodi sekta isiyo rasmi, hasa vijijini. Kwanza, kukusanya kiasi kidogo cha kodi kutoka kwa watu wengi kwa gharama kubwa inawezekana kuwa zoezi lisilo na manufaa, hasa kwa kuzingatia ukubwa wa nchi na hali mbaya ya miundombinu. Pili, kutoza kodi tabaka la chini la sekta isiyo rasmi ni kurudi nyuma, kwa kuwa tukio la kutozwa kodi kwa watu wanaoingiza kipato kidogo linaweza kuwaumiza vikubwa kuliko vikundi vya watu wenye kipato kikubwa. Tatu, walipa kodi wadogo wanaweza kuona taratibu za kulipa kodi zinagharimu na hivyo kuchagua kubaki nje ya mtandao wa kodi.

Ufanisi utaongezeka zaidi kwa uingizaji wa kodi kote katika sekta rasmi na sekta isiyo rasmi kwa kutumia VAT zilizochaguliwa kwa makini. Viwango tofauti vya VAT vinaweza kutumika kwa bidhaa tofauti kutegemeana na athari zao katika masoko ya watu wenye kipato kidogo. Wafanyabiashara waliosajiliwa na VAT wanaowauzia wafanyabiashara ya rejareja wanaweza kuwa kama wakala wa kukusanya kodi kwa hali hii.

Matumizi ya Kiswahili na Utoaji wa Taarifa

Matumizi ya lugha ya Kiingereza katika sheria za kodi ni kikwazo kikubwa kwa wengi katika sekta isiyo rasmi na vilevile walipa kodi wengine ambao uelewa wao wa lugha hii ni mdogo au hawajui kabisa. Hii inaleta changamoto wakati linapokuja suala la kuelewa sheria za kodi na wajibu na haki za mlipa kodi. Cha kushangaza ni kuwa Kiswahili kinatumiwa na wengi katika hatua za awali wakati wa kuandaa sheria za kodi. Pia Kiswahili kinatumika zaidi wakati wa mchakato wa bajeti, na vilevile wakati wa majadiliano bungeni. Hotuba ya bajeti ya mwaka huwasilishwa kwa Kiswahili. Hivyo, kwa kuzingatia kuwa walipa kodi wengi na walipa kodi wenye sifa wanaelewa vizuri zaidi kwa Kiswahili; huenda wakati umefika kuwa na sheria za kodi zilizoandikwa kwa Kiswahili.

Kwa kuongezea katika kuchapishwa kwa lugha ya taifa ya Tanzania, sheria za kodi pia zinapaswa kuwa za aina moja na zinazotabirika. Mabadiliko ya sheria za kodi hufanya iwe vigumu kuzifuata na huwagharimu watu na biashara. Kuna haja ya kupunguza mabadiliko hayo na pale inapowezekana kutoa muda wa mpito kwa ajili ya mabadiliko hayo kuanza kufanya kazi. Pia kuna haja ya kuchapisha sheria za kodi ziende na wakati kila mwaka kwa kuingiza marekebisho ya mapitio yote ili kuwafahamisha walipa kodi kuhusu mabadiliko yaliyofanywa na namna ya kuzitumia.

Marekebisho ya Usimamizi wa Kodi

Pia kuna haja ya kupitia utaratibu wa usimamizi wa kodi kwa kusudio la kuondoa changamoto ambazo walipa kodi wanazipata wakati wakitekeleza sheria za kodi. Changamoto hizo ni pamoja na tofauti katika tafsiri ya sheria za kodi zinazofanywa na maafisa/idara/ofisi mbalimbali za TRA. Katika mazingira ambapo inawezekana kuwepo tofauti za tafsiri, mamlaka ya mapato inaweza kutoa na kuchapisha tafsiri yake, ambayo itakuwa tafsiri ya mwongozo.

Changamoto zingine zilizowapata walipa kodi katika kushughulika na mamlaka ni pamoja na kutowajibika kwa maafisa wanaotoa makadirio makubwa au yenye utata, kudai rushwa, makosa ya TRA katika kuchukua takwimu za mlipa kodi, mfumo wa kukusanya takwimu na taratibu ngumu na zinazotumia muda mwingi katika malipo ya kodi au katika kudai kodi za pembejeo (VAT). Kuna nafasi ya kutosha kwa TRA kuongeza uwezo wake, shughuli na mahusiano na walipa kodi. Masuala mengi ya ulipaji kodi yanahusisha masharti ya Mamlaka ya

Mapato, na uhusiano duni kati ya walipa kodi na mamlaka ya mapato. Mapitio ya mfumo wa usimamizi wa kodi yanaweza kusaidia kubainisha mambo yanayosababisha mivutano hii kati ya walipa kodi na mamlaka ya mapato na kutafuta njia za kutatua.

Usuluhishi wa Migogoro ya Kodi

Zaidi, unapaswa kuwepo mfumo wa usuluhishi wa kodi ulio rahisi, unaotoa haki na wenye ufanisi zaidi kwa walipa kodi katika kila sehemu nchini. Hii itaongeza imani ya walipa kodi kwa mfumo na kuhamasisha utekelezaji wa masharti ya kodi kwa hiari. Kupitia upya mradi uliokuwa unafanyiwa majaribio katika mkoa wa Manyara wa Huduma za Uwakili kwa Walipa kodi (TAS) ungekuwa mwelekeo sahihi. Mradi huu ulikusudia kurahisisha na kuleta ufanisi katika kushughulikia malalamiko na pingamizi za walipa kodi kabla ya kulazimika kuchukua hatua rasmi za kuweka pingamizi na kukata rufaa. Inaonekana kuwa TRA imesitisha mradi huu wa majaribio, kwa kuwa hakuna taarifa za maendeleo yake.

Mapendekezo

Watunga Sera

1. Utaratibu wa kodi nchini unapaswa kupitiwa kwa kuzingatia kanuni na madhumuni ya kodi, ufaafu wa sheria zilizopo za kodi na uhalisia uliopo na hatua zinazohitajika ili kuhakikisha kuwa kila mlipa kodi mwenye sifa nchini anafuata masharti ya kodi.
2. Kuna haja ya kuwa na sera ya taifa ya kodi ambayo inazingatia mawazo ya walipa kodi na uwezo wao wa kulipa kodi ili kubadili sera iliyopo ambayo inazingatia mahitaji ya matumizi ya serikali.
3. Mchakato wa bajeti unapaswa kuwa wa wazi na jumuishi. Mijadala na midahalo ya Umma kuhusu kodi inapaswa kuhimizwa na kuwezesha.
4. Kuongeza kiwango cha chini cha mapato kwa mwaka ili kusajiliwa katika VAT kutoka Tsh milioni 100 kwa mwaka ili kuziondoa biashara nyingi ndogondogo na za kati kwenye kodi hii.
5. Kupitia upya kiwango cha sasa cha VAT cha 18% kinachotumika kwa vyakula na vifaa vya nyumbani.
6. Kuandaa sheria rahisi ya kodi kwa ajili ya biashara ndogondogo na za kati na vyombo vingine, mbali na Sheria ya Kodi ya Mapato. Sheria hii inapaswa kuandikwa kwa Kiswahili. Lengo liwe kuhakikisha kuwa zinarahisisha taratibu za kujikadiri na kulipa kodi kwa kampuni ndogo na watu binafsi.
7. Kupunguza idadi ya kodi na malipo ya mara kwa mara yanayotakiwa na serikali kuu na serikali za mitaa na wakala wao.

Wasimamizi wa Kodi

1. Kuchapisha kijarida cha kodi kilicho rahisi kueleweka kwa lugha ya Kiingereza na Kiswahili kila mwaka kilicho na mabadiliko yote ya sheria ya kodi yaliyofanyika kupitia Sheria za Fedha kwa mwaka, maagizo ya wizara na matangazo ya serikali. Mabadiliko hayo yanapaswa kuwa machache ili zisiwachanganye watu.
2. Kuimarisha uwezo wa mamlaka ya usimamizi wa mapato kuchukua takwimu kwa usahihi, kutafsiri kwa namna moja sheria za kodi, kuepuka kutoa makadirio kiholela na makubwa, na kupunguza makosa ya kimaadili.
3. Kuboresha mfumo wa usuluhishi wa migogoro ya kodi kwa kufanya yafuatayo:
 - a. Kuanzisha kitengo huru ndani ya TRA kitakachofanya mapitio ya kiutawala ya pingamizi za makario ya kodi kutoka kwa walipa kodi, kitengo ambacho ni tofauti na idara ya makadirio ya kodi.
 - b. Kuondoa masharti ya kulipa 1/3 ya kodi kama sharti la kupokea pingamizi la mlipa kodi kwa ajili ya kupitiwa.
 - c. Kuboresha upatikanaji wa huduma za Bodi ya Rufaa za Mapato ya Kodi kwa walipa kodi wa mikoani kwa kufungua masjala mikoani.
 - d. Kuanzisha utaratibu huru wa kupitia migogoro kabla ya mahakamani sawa na mradi wa majaribio wa TAS.

Viambatisho

Kiambatisho 1: Marejeo

Beleko, J.S. (2007), 'Tax Disputes System in Tanzania: A Critical Analysis of the Tax Revenue Appeals Act 2000 (CAP 408 RER 2002)', LLM Thesis, 2007, University of Dar es Salaam.

Chenge, A. (2013), "Proposals for Government Revenue and Expenditure", The Speaker's Office, Parliament of Tanzania, 2013, Dodoma.

CRC Sogema (2013), "Tanzania- PER Tax Exemptions Study", for Ministry of Finance, October 2013, Dar es Salaam.

Fjeldstad, O-H, Jacobsen S., Ringstad P., & Ngowi H. (eds) (2017), 'Lifting the Veil of Secrecy', CMI, Norway.

Fjeldstad, O-H., & Heggstad (2012), K. K., 'Building Taxpayer Culture in Mozambique, Tanzania and Zambia', CMI (R2012:1), July 2012, Bergen (Norway).

ICTD Working paper 13, 'Is the International Tax System fit for Purpose, Especially for the Developing Countries?', Author: Sol Picciotto, September 2013. (For detailed discussion on tax avoidance by multinational companies).

ICTD Working Paper 4, 'Taxing the Informal Economy', Authors: Anuradha Joshi, Wilson Prichard & Christopher Heady, August 2012.

IMF Country Report 16/253, July 2016.

ISCEJIC (2017)- Interfaith Standing Committee on Economic Justice and the Integrity of Creation, "'One Billion Dollar' Question Revisited", May 2017, Tanzania.

Ministry of Finance, "Guidelines for Preparation of Plans and Budgets 2018/19", Nov 2017, Dar es Salaam.

National Bureau of Statistics, "Tax Statistics Report 2015/16 Tanzania Mainland", Ministry of Finance and Planning, Aug 2017, Dar es Salaam.

Ngowi, H. P., (June 2012), The Architecture of Tax System in Tanzania, Action Aid International Tanzania Office.

Ongwamuhana, K. (2011), 'Tax Compliance in Tanzania', Mkuki na Nyota, Dar es Salaam.

Ongwamuhana, Kileo, Mutebezi & Gondwe (2015), 'Tax Dispute Resolution', Mkuki na Nyota, Dar es Salaam.

Policy Forum (2010), 'Do Kilimo Kwanza Exemptions Benefits Poor Farmers?', Policy brief 3:10, Dar es Salaam.

Policy Forum (2016), 'Tanzania Governance Review 2015-16', Dar es Salaam.

Rafferty, E. and Gillibrand (2014), H., "A Taxpayers' Advocate Service for Tanzania, Implementation Proposal", HMRC, March 2014, Dar es Salaam.

TRA Quarterly Tax Revenue Collection Data for 2013/14, 2014/15, 2015/16/ 2016/17, and 2017/18, downloaded from www.tra.go.tz from December 2017 to March 2018.

TTJC (2016), 'Contribution on Tax Reform in Preparation for Budget 2016/17', Tanzania Tax Justice Coalition, Dar es Salaam.

World Bank, 'Doing Business 2017' Report

Tovuti Mbalimbali:

Mamlaka ya mapato Tanzania (TRA) – tra.go.tz

Wizara ya Fedha na Mipango (MoFP) – mof.go.tz

Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS) – nbs.go.tz

Kiambatisho 2: Orodha ya Watu Waliohojiwa

Na	Jina	Shirika/Nafasi
1	Andre Castro	IGC: Mchumi wa Nchi
2	Dhirendra Pabari	TRAB: Mjumbe wa Bodi
3	Gabriel Mwangosi	TRA: Meneja Huduma na Elimu kwa Mlipa kodi
4	Hirji Abdallah	Mshauri Masuala ya Kodi
5	Johnson Minja	Jumuiya ya Wafanyabiashara Tanzania (JWT): Mwenyekiti
6	Joshua Chipman	IGC: Mchumi wa Nchi
7	Nicholas Lekule	Policy Forum: Meneja, Uchambuzi wa Sera
8	Respicius Mwijage, Hon	Bodi ya Ruffaa za Mapato ya Kodi: Katibu Mstaafu; Hakimu Mkazi
9	Roland Fischer	Chuo cha Usimamizi wa Kodi: Mkuu wa Kozi Fupi na Mhadhiri

Kiambatisho 3: Ukusanyaji wa Kodi kwa kila Robo Mwaka 2013/14 – 2017/18**Ukusanyaji wa Kodi kwa kila Robo Mwaka Kuanzia 2013/14 – 2017/18**

2013/14	Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla
Mapato ya Ndani	389,600	420,446	482,142	467,808	1,759,996
Ushuru & Forodha	908,355	968,922	896,637	852,826	3,626,740
Walipa kodi Wakubwa	977,817	1,048,825	1,115,878	1,349,470	4,491,990
JUMLA	2,275,772	2,438,193	2,494,657	2,670,104	9,878,726
2014/15	Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla
Mapato ya Ndani	461,436	512,419	477,332	489,673	1,940,860
Ushuru & Forodha	1,009,522	1,062,768	984,962	1,081,210	4,138,462
Walipa kodi Wakubwa	1,099,637	1,178,105	1,155,205	1,152,870	4,585,817
JUMLA	2,570,595	2,753,292	2,617,499	2,723,753	10,665,139
2015/16	Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla
Mapato ya Ndani	515,368	635,970	634,369	642,388	2,428,095
Ushuru & Forodha	1,230,964	1,345,390	1,352,198	1,422,526	5,351,078
Walipa kodi Wakubwa	1,198,862	1,447,388	1,404,428	1,390,549	5,441,227
JUMLA	2,945,194	3,428,748	3,390,995	3,455,463	13,220,400
2016/17	Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla
Mapato ya Ndani	708,048	736,561	727,453	702,455	2,874,517
Ushuru & Forodha	1,454,196	1,509,253	1,407,736	1,276,760	5,647,945
Walipa kodi Wakubwa	1,389,778	1,366,638	1,410,924	1,512,168	5,679,508
JUMLA	3,552,022	3,612,452	3,546,113	3,491,383	14,201,970
	Q1+Q2=	7,164,474			
2017/18	Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla
Mapato ya Ndani	720,911	873,430			
Ushuru & Forodha	1,445,763	1,693,520			
Walipa kodi Wakubwa	1,420,286	1,560,530			
JUMLA	3,586,960	4,127,480			
	Q1+Q2=	7,714,440			

Chanzo: TRA

Kiambatisho 4: Uchanganuzi wa Vyanzo na Vyanzo na Mgawanyo wa Mapato ya Kodi ya Moja kwa Moja 2016/17

Kodi za Moja kwa Moja 2016/17*		(Kwa Tsh Miliioni)**							
		Q1	Q2	Q3	Q4	Jumla	% ya jumla ya Kodi ya Moja kwa Moja	% ya Kodi zote	
Ltd Coy & Parastatal		79,291	93,188	77,332	96,868	346,679	6.77%		
Kodi ya Shirika (walipa kodi wakubwa)		266,887	252,333	246,108	338,326	1,103,654	21.55%		
Jumla Ndogo (CIT)		346,178	345,521	323,440	435,194	1,450,333	28.32%	10.20%	
PAYE		170,467	185,081	186,286	186,137	727,971	14.22%		
PAYE (walipa kodi wakubwa)		381,742	375,028	401,025	392,340	1,550,135	30.27%		
Jumla Ndogo (PAYE)		552,209	560,109	587,311	578,477	2,278,106	44.49%	16.02%	
Bus Skills & Dev Levy		28,175	30,040	30,264	30,115	118,594	2.32%		
Bus Skills & Dev Levy (Walipa kodi Wakubwa)		41,156	37,410	41,801	41,154	161,521	3.15%		
Jumla Ndogo (Bus Skill & Dev Levy)		69,331	67,450	72,065	71,269	280,115	5.47%	1.97%	
WHT + kodi zingine		78,195	77,544	83,046	84,492	323,277	6.31%		
WHT + kodi zingine (walipa kodi wakubwa)		134,067	153,475	129,862	192,831	610,235	11.92%		
Jumla ndogo (WHT + nyingine)		212,262	231,019	212,908	277,323	933,512	18.23%	6.56%	
Watu Binafsi		42,430	39,332	52,894	44,008	178,664	3.49%	1.26%	
JUMLA (Kodi za Moja kwa Moja)		1,222,410	1,243,431	1,248,618	1,406,271	5,120,730		36.01%	
Jumla (Jumla Kuu – Kodi Zote)		3,552,023	3,617,945	3,551,462	3,500,448	14,221,878			

* Uchanganuzi wa mwandishi wa % kutokana na data halisi kutoka ukurasa wa tovuti ya TRA: JUNETRAQuarterlyTax

RevenueCollections2016_17

** Tarakimu zimesogezwa iliyo karibu

Kiambatisho 5: Orodha ya Sheria Zisizokuwa za Kodi na Njia Zingine za Kutoa Vivutio vya Kodi

Mifano ya Sheria Zisizokuwa za Kodi na njia zingine za kutoa vivutio ni kama ifuatavyo:

1) Sheria kuhusu Ukanda Maalum wa Uwekezaji na Ukanda Maalum wa Kiuchumi (EPZ/SEZ) ambazo zinatoa:

- Vivutio vya kodi kama vile msamaha wa kulipa kodi ya mapato kwa miaka kumi au msamaha wa kodi za ushuru, forodha na VAT unatolewa kwa kampuni inayowekeza katika sekta hii.
- Vivutio vya aina hii vinachukuliwa kuwa ni muhimu ili kuwavutia wawekezaji wa aina fulani kutoka nje ambao wanatafuta vivutio vya kodi. Kwa mtazamo wa nchi inayowapokea, uwekezaji huu unaunda nafasi za ajira kwa wananchi na kuinua uchumi wa ndani kwa kuchangia kwa namna mbalimbali.
- Manufaa ya vivutio vya EPZ/SEZ yanapingwa na asasi za kiraia.⁷⁶ Hata hivyo, hakuna uchambuzi halisi wa faida ya vivutio hivi ikilinganishwa na uwekezaji halisi na mchango mkubwa katika uchumi wa ndani. Kutokana na kukosekana kwa taarifa hizo, ni vigumu kuamua iwapo vivutio hivyo vina faida au madhara.

2) Mkataba wa Uendelezaji wa Migodi (MDA):

- MDA ni mikataba kati ya serikali na Wawekezaji wa Nje ambayo inatoa unafuu wa kodi katika sekta ya madini.
- MDA hutoa vivutio vya kodi kwa wawekezaji. Wawekezaji hawa wanaelekea kuwa ni mashirika makubwa ya kimataifa yenye uhusiano thabiti kwenye mataifa yaliyoendelea huko magharibi na mengine yenye uchumi imara katika nchi kama vile Urusi na China.
- Serikali hivi karibuni imetunga sheria ya kupambana na athari mbaya za mikataba hiyo (MDA). Kwa sasa serikali inajadiliana na wawekezaji wakubwa katika migodi kuhusu kupitia mikataba hiyo (MDA).

3) Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC):

- TIC ni kituo cha uwekezaji ambacho kinatoa vivutio visivyokuwa vya kodi kwa wawekezaji wa ndani na nje. Siku za nyuma TIC ilikuwa inatoa vivutio kama vile msamaha wa kulipa kodi ya mapato kwa muda miaka mitano lakini vivutio hivi baadaye vilisitishwa.
- Kuna habari iliyoenea Tanzania katika jamii ya walipa kodi kuhusu hoteli ambayo ilikuwa ikibadili jina kila miaka mitano. Ilichukuliwa kuwa wamiliki walikuwa wakibadili jina kila miaka mitano ili kuendelea kunufaika na msamaha wa kodi kwa miaka mitano uliokuwa ukitolewa na TIC!

4) Kilimo-Kwanza:

- Mpango wa Kilimo-Kwanza ulioanzishwa na serikali mwaka 2009 ulitoa misamaha ya kodi iliyokusudia kuhamasisha uwekezaji rasmi katika sekta ya kilimo.
- Hata hivyo, hakuna ushahidi wa kutosha kuwa misamaha hii ilikuwa na faida, hasa wakulima wengi vijijini.
- Changamoto kubwa ni kuwa misamaha hii iliyotolewa iltumiwa tu na makampuni yenye mashamba makubwa. Haikuwa na umuhimu kwa wakulima wadogo ambao hawatumii trekta, au hawasafirishi bidhaa zao.⁷⁷

76 ISJECIJ (2017).

77 Policy Forum (2010).

Kiambatisho 6: Mapendekezo kuhusu Misamaha ya Kodi 2013

Dondoo Kutoka: 2013 Tanzania – Utafiti wa Misamaha ya Kodi ⁷⁸

Mapendekezo kuhusu Misamaha ya Kodi ⁷⁹

By CRC Segoma, Consultants.

Mambo Muhimu Yaliyoonekana:

- Misamaha ya kodi na ushuru katika nchi zinazoendelea [...] imekuwa na madhara.
- Kwa nchi inayoendelea njia bora zaidi ni kuboresha mazingira ya uwekezaji na biashara ili kuchochea ukuaji. Misamaha ya kodi si njia bora.

Miongozo ya Jumla Marekebisho ya Utaratibu wa Kutoa Misamaha ya Kodi:

Marekebisho yoyote ya utaratibu wa kutoa misamaha ya kodi na ushuru inapaswa kuandaliwa kwa kuzingatia miongozo ya jumla:

- Misamaha yote ya kodi inapaswa kuanzishwa au kurekebisha kupitia sheria tu (yaani, inapaswa kuthibitishwa na Bunge).
- Isiruhusiwe kuwa na mamlaka ya kuamua (kutoa /kurekebisha misamaha ya kodi).
- Kila gharama ya matumizi ya kodi inapaswa kukadiriwa, kupitiwa mara kwa mara na unapaswa kuwepo utaratibu wa kutoa taarifa ulio wazi.
- Marekebisho yanapaswa kutekelezwa kwa kushirikiana na washirika wengine wa serikali wa umoja wa kiuchumi au ukanda, mara nyingi ili kuzuia makampuni ya kimataifa “kumangamanga”.

Muhtasari wa Mapendekezo ya Sheria Tano Zilizopitiwa katika uchambuzi Huu ⁸⁰:

- Msitumie Matangazo ya Serikali au nyaraka zingine ambazo hazikupata uthibitisho wa Bunge kutangaza au kurekebisha misamaha.
- Ondoa kwenye sheria ibara ambazo zinaipa serikali mamlaka makubwa ya kuamua kutoa au kurekebisha misamaha bila kutakiwa kuwasilisha marekebisho ya sheria Bungeni.
- Katika sheria, eleza wazi ushuru na kodi zote ambazo zimetolewa msamaha (yaani, epuka sentensi kama “misamaha katika kodi zote” au “misamaha katika kodi zingine zozote” zilizoonekana kwenye sheria ya sasa)
- Kuondoa misamaha:
 - > Kwa Rais wa Tanzania na Marais wengine wa Jumuiya ya Afrika Mashariki
 - > Kwa Wabunge wa Tanzania
 - > Kwa wafanyakazi wa Majeshi ya Ulinzi
 - > Katika faida ya shirika

⁷⁸ CRC Segoma (2013) utafiti kwa ajili ya Wizara ya Fedha.

⁷⁹ katika kifungu kilekile. Taarifa ya Ufafanuzi uk. 6.

⁸⁰ Sheria tano zilizopitiwa ni: ITA 2004 (RE2006), VATA 1997 (RE2009), EACCMA 2004 (RE2009), EPZA 2002 (RE2006), SEZA 2006.

- > Katika bidhaa za kati, mtaji na zinazochukuliwa kuwa mtaji
- > Katika bidhaa na huduma za (matumizi) ambazo hazina uhusiano wa wazi na sera za umma au vipaumbele vilivyotangazwa na serikali kuhusu bidhaa za nishati na nishati mbadala
- > Kwa mashirika wahisani
- > Kwa maduka yasiyotoza ushuru (pamoja na maduka ya Jeshi la Ulinzi) au maduka mengine ambayo hayafanyi kazi mpakani au njia ya usafirishaji bidhaa zinazopitishwa nchini kwenda nje ya Tanzania na nchi tofauti na nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki

**Sikika inafanya kazi ya kuhimiza
uboreshaji wa mifumo ya afya na
usimamizi wa fedha kupitia
uwajibikaji jamii na uraghibishi
katika ngazi zote za Serikali.**

Nyumba Na. 69
Ada Estate, Kinondoni
Barabara ya Tunisia
Mtaa wa Waverley
S.L.P 12183
Dar es Salaam, Tanzania
Simu: +255 22 25 663 55/57

SMS: 0688 493 882
Faksi: +255 22 26 680 15
Barua pepe: info@sikika.or.tz
Tovuti: www.sikika.or.tz
Twitter: @sikika1
Facebook: Sikika1

Nyumba Na. 340
Mtaa wa Kilimani
S.L.P 1970
Dodoma, Tanzania
Simu: 026 23 21307
Faksi: 026 23 21316

